

Prijevod i analiza pripovijetke Mladý Dônč (I-VII) Petra Pišťanka

Hrvačić, Gabriela

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:545790>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-16**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za zapadnoslavenske jezike i književnosti
Katedra za slovački jezik i književnost

Gabriela Hrvčić

Prijevod i analiza pripovijetke *Mladý Dôňč* (I-VII) Petra Pišťanka

Diplomski rad

Mentorica: dr.sc. Ivana Čagalj

Zagreb, rujan 2022.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Peter Piš'aneK – biografija i stvaralaštvo	2
2.1 O pripovijetci <i>Mlady Dônc'</i>	4
3. Teorijski okvir	6
4. Prijevod prvih sedam poglavlja pripovijetke <i>Mlady Dônc'</i>	9
5. Analiza prijevoda.....	31
5.1 Fonološka i grafološko-ortografska razina prijevodne analize.....	31
5.2 Leksička razina prijevodne analize	33
5.3 Gramatička razina prijevodne analize.....	43
6. Zaključak	49
7. Literatura.....	50

1. Uvod

Pripovijetka *Mladý Dôňč* objavljena je 1993. u istoimenoj zbirci pripovijetki, kojom Pišťanek, nakon svog velikog uspjeha s romanom *Rivers of Babylon*, nastavlja oduševljavati, ali i šokirati čitatelje i kritiku svojim kontroverznim temama te karakterističnim provokativnim stilom pisanja. Taj je stil izražen specifičnim jezikom punom kolokvijalizama, žargonizama i vulgarizama, te nas je taj jezik i zaintrigirao i potaknuo na prijevod i analizu ove pripovijetke. Već pri prvom čitanju znali smo da nas čekaju određeni izazovi prilikom prevođenja, no upravo smo te izazove, odnosno nedoumice i poteškoće htjeli iznijeti, analizirati i prokomentirati.

Rad je podijeljen na pet poglavlja, počevši od uvodnog dijela posvećenog biografiji i stvaralaštvu Petra Pišťanka te pripovijetci *Mladý Dôňč*. Drugo poglavlje navodi razne definicije i teorije prevođenja, s posebnim naglaskom i na ulogu samog prevoditelja u procesu prevođenja. U trećem poglavlju predstavljen je prijevod prvih sedam poglavlja pripovijetke *Mladý Dôňč*, a u četvrtom dubinska translatoška analiza istoga. Tu smo analizu podijelili na tri razine: fonološku i grafološko-ortografsku, leksičku i gramatičku. Na kraju, u završnom poglavlju sažimamo cijeli rad te donosimo zaključke analize.

Cilj ovog rada jest navesti razne probleme i nedoumice koji se nameću prilikom prevođenja i analizirati ih te ponuditi vlastita rješenja i promišljanja. Također, ovim radom htjeli smo potaknuti na čitanje i prevođenje djela Petra Pišťanka, kao i ostalih djela slovačke književnosti.

2. Peter Pišťanek – biografija i stvaralaštvo

Peter Pišťanek bio je slovački prozaik i publicist. Rođen 1960. u Devinskom Novom Selu, uz djeda gostioničara te roditelje koji su radili u ciglani, Pišťanek nije imao kulturnu pozadinu kakvu često imaju uvaženi književnici (Darovec 2020: 248). Unatoč tome njegova ljubav prema pisanju počinje već s 12 godina, kad piše svoj prvi „roman“, odnosno priču o skupini djece upravo iz ciglane, koja proživljava razne avanture. Međutim, sve do svog debitantskog romana 1991. njegov je životopis ispunjen raznim poslovima nevezanim uz kulturu i književnost, od radnika u ciglani i staklarni, do strojara u poduzeću vodovoda i kanalizacije te čuvara parkirališta. To radno iskustvo kasnije nerijetko pretače i u svoja književna djela, pa tako glavni lik pripovijetke *Mladi Donč* radi upravo u staklarni. Iako se bavi pretežito fizičkim radom, Pišťanek i dalje njeguje svoj afinitet prema književnosti, te se 1980. pridružuje Klubu mladih autora koji je osnovao Miloš Žiak, a jedan od članova također je bio Dušan Taragel, Pišťankov prijatelj iz djetinjstva. Pišťanek i Taragel zajedno počinju pisati pripovijetke, najčešće u stilu parodijske reakcije na ozbiljne rasprave o književnosti u Klubu mladih autora. Svoj su pravac nazvali SOLSKR – slovački obnovljeni lirizirani socijalno-kritički realizam. Narednih godina Pišťanek tako piše pripovijetke *Sekerou a nožom*, *Priekopník* te *Mladý Dôňč* (Ibid.: 253)

Međutim, vrhunac svoje karijere Pišťanek doživljava nakon Baršunaste revolucije 1989. Godine 1991. izdaje svoj debitantski roman *Rivers of Babylon* koji je izazvao oduševljenje ne samo publike, već i književne kritike. Svojim originalnim, netipičnim načinom pripovijedanja, pomaknuo je granice onoga što se dotad u slovačkoj književnosti smatralo umjetničkom književnosti. Od tada Pišťanek se u potpunosti prestaje baviti fizičkim poslovima te se počinje kretati u intelektualnijim krugovima. Postaje copywriter, a kasnije i kreativni direktor u reklamnoj agenciji Wiktor Leo Burnett. Kratko radi i kao glavni urednik časopisa Tele-Video-Relax.

Dvije godine kasnije, 1993., izdaje zbirku *Mladý Dôňč* koja se sastoji od 5 pripovijetki: *Debutant*, *Mladý Dôňč*, *Muzika*, *Čas* i *Kozmický vek*. Zbirka je dobila odlične kritike te je samo potvrdila uspjeh prethodno izdanog romana, a posebno oduševljenje izazvala je kod publike: zbirka je izdavana 3 puta, što dokazuje kontinuirani interes čitatelja.

Pišťankov prepoznatljiv stil pisanja ističe se po svojoj drskoj ironiji i parodiji, koja nerijetko prelazi i u grotesku, a čijim su predmetom najčešće slovački radnički narod, ljubavni i

obiteljski odnosi te čežnja za boljim životom. Karakterističan je njegov jezik pisanja koji, u skladu s nižim društvenim slojem likova, sadrži pregršt žargonizama i vulgarizama, ali i vokabular bogat raznim strukovnim terminima, budući da likovi u Pišćankovim djelima rade razne fizičke poslove u tvornicama, staklarnama itd. Posebno je zanimljiva paleta žanrova koji se međusobno isprepliću u ovim pripovijetkama: od narodne priče, do lirizirane proze i bajke, pa sve do pornografskih elemenata.

Nakon značajnog uspjeha koji je dosegao s *Rivers of Babylon* Pišćanek 1994. izdaje nastavak tog romana, *Rivers of Babylon 2 alebo Drevená dedina*. Već sama brojka 2 aludira na naslove filmova i romana koji zbog velikog komercijalnog uspjeha dobivaju svoj nastavak, što ponovo naglašava parodijski karakter tipičan za Pišćankov stil (Čúzy i sur. 2006: 156). Posljednji nastavak ove trilogije izlazi 1999. s naslovom *Rivers of Babylon 3 alebo Fredyho koniec*. Najuspješnija Pišćankova djela, međutim, i dalje ostaju *Rivers of Babylon* te zbirka *Mladý Dôňč*, a o popularnosti ovih djela svjedoči i činjenica da su po njihovom predlošku snimljena i dva filma: *Rivers of Babylon* (1998.) te *Muzika* (2007.), naslovljen po istoimenoj pripovijetki.

Godine 1999. Pišćanek objavljuje kraj svog proznog stvaralaštva. Postaje glavni urednik profesionalnog online časopisa *inZine*, a zatim, budući da je oduvijek imao afinitet prema glazbi, postaje i glazbeni urednik te sudjeluje u kompilaciji antologije pjesama Pavla Hammela, za što dobiva i posebnu nagradu Muzičke akademije (Darovec 2020: 260). U narednim godinama objavljuje knjigu obiteljskih recepata s komentarima *Recepty z rodinného archívu alebo Všetko, čo viem, ma naučil môj dedo* te zbirku vlastitih novinarskih članaka pod naslovom *Traktoristi a buzeranti*. Pišćankov proglašeni književni kraj pokazao se ipak samo vrlo dugom pauzom, te 2014. izdaje svoju zadnju novelu, *Neva*, a iste godine objavljen je i opsežan Pišćankov roman iz djetinjstva, *Rukojemník: Lokomotívy v daždi*, koji međutim nije ni djelomično popratio uspjeh autorove proze iz 90-ih godina prošlog stoljeća.

Umire 22. ožujka 2015. u Devinskom Novom Selu. Unatoč relativno kratkom stvaralačkom periodu, Peter Pišćanek ostavio je iza sebe trag iznimnog značaja. U slovačku književnost uveo je potpuno nov, svjež način pripovijedanja te je pomaknuo granice dotadašnjeg shvaćanja književnosti i umjetnosti uopće.

2.1 O pripovijetci Mladý Dôňč

Mladý Dôňč jedna je od pet pripovijetki istoimene zbirke pripovijetki izdane 1993. godine. U ovoj pripovijetci punoj ironije i karikatura, pratimo život Ljudevita Donča te njegove obitelji, kojom, osim fizičkih defektnosti, vlada alkoholizam, lijenost i apsolutna nezainteresiranost za sve što se događa izvan njihove neposredne okoline:

„Majka, opet trudna, hoda oko stola i dolijeva rakiju. Dok doručkuju, raspravljaju, kao i uvijek u posljednje vrijeme, o tome hoće li majka roditi dječaka ili djevojčicu. Mladi Donč se ne uključuje u raspravu. Ionako pretpostavlja da će se dijete roditi mrtvo, kao i uvijek dosad. Posljednji se živ rodio Vinco, kojeg moraju držati u staji. A taj može već imati i deset godina.“¹

Takav prikaz degeneričke obitelji koja po cijele dane besposličari u velikoj mjeri podsjeća na Timravine *Ťapákovce*, stoga se može reći da je *Mladý Dôňč* parodija tog djela iz slovačkog kritičkog realizma. Međutim, nije riječ o parodijskom izrugivanju u smislu snižavanja vrijednosti izvornog teksta, već o morbidnoj, crnohumornoj aktualizaciji dovedenoj do krajnjih granica (Darovec 2020: 66).

Može se reći i da je ovo djelo u stvari snižena verzija bajke, u kojoj se sve visoko parodizira na nisko: razlog Dončeva odlaska od kuće je loša socijalna i financijska situacija obitelji, ali u obitelji su svi alkoholičari, pa čak i sam Donč. Ulogu mudrog starca mogao bi imati Svoren, Dončev kolega iz staklarne, budući da mu stalno daje životne pouke i savjete, međutim, ti se savjeti uglavnom tiču erotike i tjelesnosti, a ne plemenitosti i morala. Mladi Donč, poput glavnih likova u bajkama, također pokazuje vrline poput suosjećanja i milosrđa, no umjesto doživotne ljubavi kraljevne za kojom glavni junak bajke uvijek traga, on dobiva samo seks s prostitutkom (Ibid.: 63).

No, pravi objekt parodije, u smislu intertekstualnog komičnog ismijavanja originala, zapravo su nacionalni mitovi, tradicionalni stereotipi i klišeji, poput mita o siromašnom, ali moralnom slovačkom narodu, ili o fizičkom radu kao plemenitoj i uzornoj djelatnosti. Te mitove Pišťanek želi ukloniti i razotkriti kao lažne, te pružiti stvarnu, suvremenu sliku slovačkog naroda, s posebnim naglaskom na marginalno društvo, odnosno na najniže društvene slojeve (Ibid.: 67). Tako se, primjerice, u ovoj pripovijetci ne veliča fizički rad, već ga se depersonalizira i prikazuje kao monoton, mehanički i neljudski posao, te ga se povezuje s morbidnim prizorima kobnih

¹ Svi ulomci iz pripovijetke *Mladý Dôňč* preuzeti su iz vlastitog prijevoda.

nesreća na radu, koje su u djelu prikazane kao svakodnevna pojava i kao nešto sasvim normalno. Monotonost posla je, pak, na groteskni način izražena crnom ljepljivom trakom koju zaposlenici stavljaju na oči te vatom koju si guraju u uši, kako bi se što bolje koncentrirali na sam posao (Darovec 2020: 90). Takva nehumana priroda posla ne smeta ni radnicima, ni Mladom Donču, što pokazuje njegove iznimno niske kriterije i nezainteresiranost za kvalitetnijim životom:

“Posao ga u potpunosti zabavlja. Svaka vreća je na drugačiji način položena u vagon; posao nije monoton.”

Unatoč oštroj ironiji i parodiji kojima se kritizira društvo, međutim, i dalje je riječ o komičnoj pripovijetci s komičnim likovima koji se susreću sa svakidašnjim problemima te na sramotan način pokušavaju uspjeti u teškim okolnostima u kojima se nalaze:

- Ljudevite, hajde! Moraš u tvornicu, na posao!

Mladi Donč tek nešto progundā i okrene se na drugu stranu.

- Ljudevite, diži se! – ne odustaje otac.

Opet protrese bucmastog spavača. Mladi Donč prdne, no ne probudi se. I dalje spava s otvorenim očima.

Upravo taj odnos između visokog, rafiniranog stila pisanja utemeljenog na postmodernoj aluzivnosti i intertekstualnosti te spontanog, izravnog pripovijedanja kojeg karakteriziraju vulgarizmi, žargon i crni humor, dokazuju Pišt'ankovu svestranost i izvanrednu sposobnost da takve dvije suprotne tendencije sjedini i vješto ispreplete u jednom djelu (Ibid.: 55).

Ono što je omogućilo tako veliki uspjeh ove zbirke, pogotovo kod publike, jest upravo ta ljudskost prikazana načinom pripovijedanja, humorom i prikazom internog svijeta likova te njihovog pogleda na život. Ti su likovi možda prikazani na groteskni način, no i dalje imaju svoja unutarnja promišljanja i aspiracije te su, unatoč svim svojim nedostacima, ipak simpatični upravo zato jer su ljudi, što kod čitatelja izaziva empatiju i poistovjećivanje s njima (Ibid.: 111).

I sam Pišt'anek smatrao je kako je glavna uloga književnosti doprijeti do čitatelja te ga ujedno i zabaviti i educirati:

„Poziciju pisca doživljam kao klauna, čiji je posao zabaviti svoju publiku i pritom mu reći nešto ozbiljno. Beletristika se mora čitati lako i brzo, tekst se ne smije pred čitateljem propinjati na zadnje noge i zabacivati glavom. Tekst mora dopustiti da mu se stave uzde kako bi glatko vodio čitatelja na zanimljiva, impresivna mjesta. Tako da čitatelj nakon čitanja knjige nema osjećaj kao da se samo uzalud trudio ostati u sedlu teksta.“²

² <https://www.litcentrum.sk/autor/peter-pistanek/autor-o-sebe> (pristup 30.04.22.)

3. Teorijski okvir

Prevođenje kao čin prisutno je još od pamtivijeka. Iako ga je nemoguće s preciznošću smjestiti u povijest, možemo sa sigurnošću reći da se odvijalo pri svakom međusobnom kontaktu zajednica čiji se jezik razlikovao, pa tako i pri kontaktima različitih plemena još u najstarija vremena. Jasno je, dakle, da su prvi prijevodi svakako bili usmeni te o njima nemamo nikakvog povijesnog traga.

Prijevod Homerove *Odiseje* s grčkoga na latinski jezik, koji datira iz 250. godine pr. Kr., smatra se najstarijim književnim prijevodom, kao i početkom prevoditeljske djelatnosti s grčkoga na latinski jezik i obrnuto, a među prvim značajnim prevoditeljima ističu se Ciceron i Katul (Ivir 1978: 21).

Teorija prevođenja razvijala se u velikoj mjeri i tijekom srednjeg vijeka, na što su najveći utjecaj zasigurno imali prijevodi vjerskih tekstova, od kojih su, naravno, najznačajniji prijevodi Biblije. Međutim, prema Salmon (2017: 24), prevođenje kao znanstvena disciplina počelo se proučavati tek u 20. stoljeću te je usko povezano s nastankom Sovjetskog saveza. Budući da je SSSR obuhvaćao ogroman teritorij na kojem su živjeli govornici desetaka različitih jezika, 1918. godine ruski književnik Maksim Gorki pokrenuo je projekt nazvan „Svjetska književnost“, čiji je cilj bio prenijeti književnu baštinu cijelog svijeta svim narodima Sovjetskog saveza, počevši od ruskog jezika. U projektu su sudjelovali razni književnici i prevoditelji pa je iz tog razloga objavljen i priručnik s uputama, odnosno načelima književnog prevođenja, koji je sastavio književnik i prevoditelj Kornej Čukovski, s ciljem da prevoditeljima pruži teorijsko-praktičnu referentnu točku u njihovom radu. Iako je taj priručnik bio prvi pokušaj organizacije i standardizacije književnog prijevoda, prvu sveučilišnu monografiju s izričitim naslovom *Teorija i praksa prevođenja* objavio je u Ukrajini lingvist i prevoditelj Aleksandar Moisejevič Finkel (Salmon 2017: 25).

No, što uopće znači prevoditi? Prema Ecu (2003: 11), prevoditi bi značilo „reći istu stvar na drugom jeziku“. Na prvu zvuči prilično jednostavno, međutim, ako malo pomnije analiziramo to značenje, uočiti ćemo da se ono može shvatiti na razne načine. Za početak teško je odrediti što zapravo znači *ista* stvar – je li to definicija, sinonim, parafraza ili objašnjenje? Drugi problem javlja se kad nismo sigurni što je uopće *stvar* koju želimo reći na drugom jeziku, odnosno što je

glavna misao koju želimo prenijeti. Na kraju, moglo bi se diskutirati i o tome što zapravo znači *reći* istu stvar.

Kad govorimo o prevođenju kulturno-specifičnih elemenata (*realia*), frazema ili, primjerice, riječi koje postoje samo u određenim jezicima (npr. njem. *Weltschmerz*), možemo zaključiti da u takvim slučajevima jednostavno ne možemo reći *istu* stvar. No, možemo reći *skoro* istu stvar (Eco 2003: 11). Ovdje se, pak, opet možemo zapitati što znači *skoro*? To je relativan pojam i njegova fleksibilnost ovisi o kriterijima o kojima se mora unaprijed pregovarati. To znači da je prevoditeljeva zadaća da „pregovara“ o svakom prijevodu, odnosno da odluči koji bi bio najprikladniji prijevod, kako bi se na što bolji i prirodni način prenijela poruka te kako bi se u pojedinim slučajevima izbjeglo doslovno prevođenje koje u ciljnom jeziku može rezultirati umjetno (Eco 2003: 11).

Poput Eca i Levý (2011: 8) analizira teoriju pregovaranja te tvrdi da se u prijevodu poruka sastoji od elemenata koji ostaju, odnosno trebali bi ostati nepromjenjivi, te od promjenjivih elemenata, koji podliježu zamjeni ekvivalentom na ciljnom jeziku. Samo prevođenje Levý definira kao komunikaciju, pri kojoj prevoditelji dekodiraju poruku sadržanu u izvornom tekstu te ju preformuliraju, odnosno kodiraju u ciljnom jeziku, da bi ju zatim čitatelj prijevoda ponovo dekodirao (Levý 2011: 23).

Vežu između prevođenja i kodiranja spominje i Salmon (2017: 20), koja prevođenje definira, u širem smislu, kao kodiranje bilo kojeg sustava znakova u drugi sustav znakova, na takav način da se znakovi kodirani u drugi sustav mogu ponovo prekodirati u originalni sustav. Primjerice, mogu se „prevesti“ grafemi ćirilice u latinicu ili slova jezične abecede u kodnu abecedu poput Morseova. Međutim, za takve slučajeve postoje termini koji ih pobliže opisuju, kao što su transliteracija ili kodiranje. U užem smislu riječi, prijevod danas primarno povezujemo s dvama pojmovima, a to su proces kodiranja poruke na prirodnom jeziku (govornom ili znakovnom) u poruku na različitom prirodnom jeziku, te krajnji proizvod tog procesa, odnosno prevedeni tekst (Ibid.).

Postoji mnoštvo teorija prevođenja te upravo to dokazuje koliko je teško definirati što u stvari znači prevoditi, kao i odrediti pravila, odnosno standarde samog procesa prevođenja, na što se osvrnuo i Eco (2003: 20):

„Nesreća svake teorije prevođenja jest u tome što treba polaziti od razumljivog (i beskompromisnog) pojma „ekvivalencije značenja“, no nerijetko se dogodi da se na mnogim stranicama semantike i filozofije jezika značenje definira kao nešto što ostaje nepromijenjeno (ili ekvivalentno) u procesu prevođenja. Doista začarani krug.“³

U procesu prevođenja, vrlo važnu ulogu nosi i sam prevoditelj. Nakon što se u 20. st. intenzivno analizirao prijevod kao društvena i kulturna djelatnost, fokus se polako stavlja i na samog prevoditelja. Prema Pavlović (2015: 191), prevoditelji se tako počinju proučavati u sociološkom smislu, odnosno „kao skupina s vlastitim interesima, stavovima, identitetom i poviješću“. Jedna od prvih teorija koje u centar pozornosti stavljaju prevoditelja, a ne prijevod, jest teorija skoposa utemeljena 80-ih godina 20. st. Ta teorija proučava prevoditelja kao stručnjaka za međukulturalnu komunikaciju u procesu koji naziva „prijevodnom akcijom“ (Pavlović 2015: 192).

Prelaskom u 21. stoljeće, sve je veći fokus na prevoditelja kao stvarnu, konkretnu osobu s imenom i prezimenom, s vlastitim željama i problemima. U tome je značajnu ulogu imao Anthony Pym, koji u jednom od svojih brojnih istraživanja u području prevođenja, *Humanizing translation history*, prevoditelje promatra kao osobe „od krvi i mesa“ (Pavlović 2015: 192). Prema njemu, za analizu tekstova potrebno je najprije analizirati prevoditelje.

O utjecaju prevoditelja na sam prijevod govori i Ivančić (2016: 17), koja proučava prisutnost, odnosno vidljivost prevoditelja unutar prevedenog teksta. Prevoditelj se, na leksičkoj razini, teži što više udaljiti od teksta, odnosno postati nevidljiv, kako bi bio što objektivniji te kako bi ciljani tekst bio što tečniji. Međutim, njegova se prisutnost očituje ne samo u neizbježnim tekstualnim elementima (izbor riječi itd.), već i u paratekstualnim elementima kao što su, primjerice, fusnote, prisutne i u ovom prijevodu. Te bilješke ne samo da objašnjavaju ono što je rečeno u tekstu, već su i vrsta poruke koju prevoditelj želi prenijeti na čitatelja, čime zapravo postaje vrlo prisutan u tekstu.

³ Prema slobodnom prijevodu autora.

4. Prijevod prvih sedam poglavlja pripovijetke Mladý Dônč

1. SAN

Ljudevit Donč čvrsto spava. Izvaljen u poplun duboko diše kroz svoja utonula usta. Povremeno se trzne, no onda se opet umrtvi. Samo mu se koščati palčevi na nogama povremeno trgnu. Otac tiho uđe u sobicu i protrese ga:

- Ljudevite, hajde! Moraš u tvornicu, na posao!

Mladi Donč tek nešto progundá i okrene se na drugu stranu.

- Ljudevite, diži se! – ne odustaje otac.

Opet protrese bucmastog spavača. Mladi Donč prdne, no ne probudi se. I dalje spava s otvorenim očima.

Tek ga snažnim pljuskama uspije na trenutak trgnuti iz sna.

- Hajde, ustaj! – drekne otac. – Vlak će ti pobjeći! Zakasnit ćeš na posao!

Mladi Donč nešto promrmlja i u trenu opet zaspi. Otac ga zgrabi za masni čuperak i izvuče iz kreveta zajedno s poplunom i umašćenim jastukom za koji spavač kao da se zalijepio.

- Hajde, sinko, hajde!

Snažnim udarcem u stražnjicu uspravlja ga na noge. Zdepasti mladi Donč s niskim čelom, dobroćudnim licem, vratom kao u bika i divovskim rukama tetura po sobici, oslijepljen i otupljen od dugog, mračnog sna. Spotiče se o namještaj i uznemireno gundá.

- Što...! – zamuca s prizvukom prkosa u glasu. Protrlja si slijepljene oči.
- Moraš na posao! – drekne mu otac u njegovo veliko, jednostavno uho. – Brzo se pokreni!

Mladi Donč, nesigurno se pridržavajući namještaja, odlazi do prozora. Svugdje je još mrak, mrkla noć. U zraku se osjeća miris zapaljenih smolastih greda. Vjerojatno je netko u pijanstvu prevrnuo lampu i zapalio kolibu.

- Gdje... Gdje sam to? – ne razumije mladi Donč.
- Doma si! Gdje drugdje? – nestrpljivo odgovara otac i stišće šest prstiju na rukama. Bez dva se rodio, a bez druga dva je ostao u šumi.

- Aha... – konačno se prisjeti mladi Donč. No, odjednom je opet nesiguran: – A što želiš od mene?
- Moraš ići u tvornicu, spremaj se! – uzruja se otac. - Nećeš stići na vlak i što onda? Za čas ti propadne cijela smjena!

Udarcima po leđima natjera ga da obuće hlače. Taj se, u međuvremenu, potpuno pribrao. U bespomoćnoj ljutnji šutne psa koji se mrtav povlači po sobici već valjda tjedan dana. Opsuje Boga. Zatim pomireno prođe kroz predsoblje i sjedne za stol, u pratnji oca koji si trlja ruke.

Svi su već budni. Doručkuju. Emil sa sraslim prstima, slijepi Ondrej, Matuš sa zečjom usnom i nijemi Karol s jezikom sraslim uz usnu. Užurbano se i pohlepno prežderavaju kruhom i rakijom. Ni ne primjećuju Ljudevitov dolazak.

Majka, opet trudna, hoda oko stola i dolijeva rakiju. Dok doručkuju, raspravljaju, kao i uvijek u posljednje vrijeme, o tome hoće li majka roditi dječaka ili djevojčicu. Mladi Donč se ne uključuje u raspravu. Ionako pretpostavlja da će se dijete roditi mrtvo, kao i uvijek dosad. Posljednji se živ rodio Vinco, kojeg moraju držati u staji. A taj može već imati i deset godina. Ljudevit zato šuti. Nareže kruha i nalije žesticu. Rakija ga zagrije. Zadrhti i na trenutak zaspi za stolom. Nikad nije siguran je li riječ o snu ili o napadaju. To ga ne zanima. Nekad se pomokri, a nekad ne. Danas se nije pomokrio.

Dok se sabere i počne iz zakrvavljenog dlana izvlačiti krhotine čaše koju je dotad držao u ruci, razgovor za stolom skrene na drugu temu. U djedovo je vrijeme bio običaj da se ujutro, pri doručku, prođe kroz stvari vezane uz farmu, polje i stoku. I nakon djedovog nestanka, otac se trudi održavati tu tradiciju. Razgovor, međutim, zapne. Već dugo vremena nitko u obitelji ništa ne radi. Nakon djedovog nestanka, svi kao da su otupjeli. Samo sjede i tužno gledaju ispred sebe. Farma je propala, a stoku je otac vremenom rasprodao dolje u selu, da bi si imali čime nabaviti cugu. Ono što se pak nije prodalo, uginulo je. Nekoliko kokoši još besciljno luta po dvorištu, ali njihovi su dani odbrojani. Treba jesti.

Riječ je preuzeo otac. Neprestano vodi poučne govore, onako kako ih je i djed vodio. Svi moraju slušati iscrpne monologe o stvarima o kojima otac zna ili malo, ili nimalo. Otac govori ljutito, glasno, kao da se s njim netko stalno svađa. Ali nitko se ne svađa s njim. Svi šute i misle

po svom. Samo se nijemi Karol divi ocu i voli ga, što pokazuje oduševljenim, odobravajućim krikovima svaki put kad otac počne držati govor.

Ponekad otac počne nešto objašnjavati, no onda zaboravi što je uopće htio reći. Dok ostali nesigurno čekaju poantu i srću rakiju, otac se još više zapetljava u vlastitom govoru i konačno ne zna više kako nastaviti. To završava napadajem bijesa, a nerijetko i tučom. Otac se tako jednom okomio na Karola, koji ništa nije ni slutio. Karol je zatim pobjegao u goru, a otac je iz grižnje savjesti popio, sjedeći što bliže peći, kako bi mu se krv što bolje uzburkala i kako bi mu alkohol što prije opio mozak.

Međutim, danas je otac dobre volje. Raduje se novcima koje će Ljudevit donijeti iz tvornice. Njegov jutarnji monolog zato je vođen u svečanom i pomalo raskalašenom duhu.

Mladi Donč nevoljko otrgne komad kruha i prinese ga ustima. Majka pred njega položi novu čašu i nalije mu rakiju.

- Uzmi, sinko, da postaneš dobar radnik! – dobronamjerno mu šapne bezubim ustima i odšulja se.

Ljudevitu presuši kruh u ustima. Nije gladan. Nervozan je; danas po prvi put u životu mora ići na posao. Ruka ga peče od rakije koja je ušla u porezano meso, ali to mu ne smeta. Baš naprotiv; alkohol će mu odagnati sve boli iz tijela.

Otac sjedi na drugom kraju stola. Sav je crven od obilnog doručka i ne skriva svoje pričljivo raspoloženje.

- Dobru rakiju sam donio, ha? – zadovoljno se nasmiješi Ljudevitu. S pobožnim izrazom na licu degustira žesticu.
- Da, - prizna mladi Donč – dobra rakija, ali nekako preslaba. Ja sam navikao na našu, jaču! Uzme čašu i ispije ju.
- Tako je! – uzbudi se otac. – Tako je! Istina je da je ta naša jača i bolja, ali više je nema. Iscurila je.

Iskosa pogleda Ljudevita i oblije ga crvenilo:

- Izgrizla je staklo. Nestala je čak i ona iz debelih flaša.

Na trenutak zavlada tišina, prekinuta tek prigodnim srkanjem i žvakanjem. Doručak im prija, nakon duge noći sve su potamanili.

- Tu sam rakiju kupio dolje, u Technokovu⁴, – nastavi otac, nakon što proguta komad kruha.
 - Navodno tehnički alkohol. Bogami, nije bio skup, pa sam ga odmah kupio za sve novce koje sam imao! Prodavačica kaže, kao, to nije za piće! Valjda kakav dodatak ili što već. Ja rek'o, ma kakav dodatak? Rakija je čista, prozirna. A što je čisto, to ne može škoditi!

Otac si natoči čašu i ispruži ruku prema svjetlu petrolejke:

- Pogledajte svi! Čujete? Svi gledajte!

Svi osim slijepog Ondreja nevoljko i nezainteresirano podignu pogled prema očevoj ruci s čašom. Svatko već zna što se događa; svi ti govori se ponavljaju jutro za jutrom. Samo Karol isprekidano ispušta prigušene bas zvukove, što označava najviši stupanj njegovog divljenja očevoj spretnosti, inteligenciji i znanju.

- Vidite? – nastavi otac. – Uopće se ne muti! Čisto k'o voda! Takva rakija ne može naškoditi, takva sigurno ne! Ma kakav dodatak? To samo gospoda izmišlja dodatke!

Otac se veselo i zadovoljno nasmije gospodskoj gluposti. Pričeka da mu majka natoči novu rakiju nakon što je jednu već iskapio, i sa zadovoljstvom se napije.

Matuš sa zečjom usnom polako se okrene natrag na svome mjestu. Zamuti mu se pred očima, padne s klupe te ostane nepomično ležati. Dosta mu je, već se nadoručkovao. Dvojica ga uhvate i polože u predvorje, nek' se malo naspava.

Mladi Donč zamišljeno drobi kruh i pomalo ga trpa u usta. Nevoljko žvače, mršteći se svojim niskim, širokim čelom. Ne da mu se ići u tvornicu. Najradije bi ostao doma. Međutim, on je najzdraviji i najjači, a obitelj već polako nema što za jesti. Stoka je nestala, a polje je zaraslo pirikom. Nikome se ništa ne da. U najgorem slučaju majka će u gori nabrati nešto drvlja i prodati ga dolje u selu za malo novaca.

⁴ Trgovina za neprehrambene proizvode (alat, pribor za čišćenje itd.).

Djed, dok je još bio s njima, uvijek je stigao sve obraditi, riješiti i organizirati. Čvrstom rukom je vodio cijelu obitelj, upravljao svime i davao primjer drugima. Svi su ga morali slušati. Tko se izmotavao, dobio bi bičem i bio bi mir.

No jednom su djed i nijemi Karol išli zajedno u šumu po drva i vratio se samo Karol. Kako je bio nijem, nije mogao reći što se dogodilo s djedom.

Sada je obitelj Donč po cijele dane u iščekivanju da se djed vrati iz šume kako bi sve opet doveo u red. Svako jutro ustaju prije zore, kao i kad je djed bio s njima. Sjednu oko stola, doručkuju i nestrpljivo čekaju njegov povratak. Padne mrak, dođe večer, ali djeda i dalje nema. Razočarani i puni nemira, Dončevi idu spavati, da bi se idući dan probudili s novom nadom.

Tako je polako prošlo već deset godina, ali djeda još uvijek nema.

2. PUT DO POSLA

Mladi Donč nevoljko ustane od stola. Odreže si komad kruha i stavi ga u džep. Zatim si natoči rakije i s prvim zrakama izlazećeg sunca krene prema željeznici. Još velik dio puta čuje oca kako zamišljeno pjeva svoje lagane, tužne pjesme, lupa šakom o stol u ritmu i hrapavim glasom viče na ukućane. No onda, konačno, očev glas utihne. Ljudevit se zaustavi. Do njega više ne dopire ni glas. Preplavi ga tišina gorja. Nakon trenutka oklijevanja, čvršće zakorači.

Pod željezničkim nasipom u dolini mladi Donč sretne se s momcima iz sela i okolnih mjesta, koji također rade u staklarni. Neke već poznaje, a neke ne.

- Evo ga! – poviče debeli Fero Molnar, podigne uho s tračnice, ustane i počne mahati rukama s nasipa. – Evo ga!

Svi se krenu divljački penjati uz nasip zarastao rijetkom, žućkastom željezničkom travom.

- Kad vlak priđe bliže, – savjetuje mladom Donču iskusni Tono Nagy – pripremi se na skok. Čim projure prvi vagoni, počni trčati, uhvati ogradu na stepenicama i popni se gore. Ničeg se ne boj!

Mladi Donč problijedi.

- Zar se vlak neće zaustaviti? – upita ga.

Momci se podrugljivo zahihću.

- Sigurno će zbog tebe vozač zakočiti! – ismije Nagy mladog Donča.

Kad vidi da ga je time uvrijedio, pomirljivo doda:

- Ne boj se, i ovako ćeš se naviknuti. Kao i ostali!

Vlak stiže poput crno-zelene munje. Divljački juri po tračnicama.

- Trči! Trči! – pogurne netko mladog Donča.

Momci trče za vagonima. Prvi se ograde uhvati Laco Tomovics. Za tren je gore. Za njim Molnar. Sada se na svaki vagon netko penje. Samo mladi Donč neodlučno trči uz tračnicu.

- Daj mi ruku! – poviče mu Tono s platforme. – Brzo!

Mladog Donča preplavi osjećaj nesvjestice. Najradije bi se vratio doma, zavukao se u pokrivače i ne provirio ni nosom.

- Brzo, momče! – navaljuje Tono.

Ljudevit se uhvati stepenica i odlijepi noge od zemlje. Nekoliko puta uzaludno njima preleti po zraku. Tračnice kao da ga žele povući dolje, pod vagon. Čelo mu je obliveno znojem. Dvojica-trojica momaka ga uhvate za ramena i ovratnik te ga povuku gore.

- Što to radiš? – oštro drekne na njega Tono Nagy. – Zar želiš pod kotače?

Uđu u vagon i posjedaju na drvene klupe. Vlak plazi po brdima, vagoni se međusobno sudaraju branicima. Tračnica strmo prilazi vrhu, a zatim opet oštro pada u dolinu. Lokomotiva na trenutke jedva pišti, tako da kotao samo što ne pukne, a nekad pak juri nizbrdo s užarenim kočnicama.

- Gle, - pokaže Tono kvrgavim prstom u daljinu, prema dva dimnjaka boje čađave cigle koja vire u daljini iz gustog zelenila – ondje je naša staklarna. Pripremi se, iskočit ćemo!

Mladi Donč zadrhti. Lice mu oblije hladni znoj i postane mrtvački blijedo.

- Nisi valjda napunio gaće? – upita ga netko podrugljivo. Ljudevitu poteku suze iz očiju.

Tono mu se dobroćudno obrati:

- Ne želiš valjda da te odveze do Grada?

Momci od jeze utihnu. Od same pomisli na Grad sledila im se krv u žilama.

U međuvremenu, tvornica se približila.

- Idemo! – uzvikne Tono i ustane s klupe.

Hodnik je već krcat. Ondje su momci iz svih sela i mjestašca uzduž željeznice. Svi se guraju. Nitko ne želi ostati u vlaku i odvesti se skroz do Grada. Molnar snažnim pokretom otvori vrata i nalet vjetra mu razbaruši masnu kosu. Momci počnu jedan za drugim skakati u studeno jutro, pritišćući si jednom rukom istrošenu aktovku uz prsa, a drugom grčevito držeći masnu beretku ili šešir. Mladi Donč duboko udahne, zatvori oči i također iskoči. Skotrlja se niz nasip i na trenutak ostane ležati s ustima punih zemlje i suhe trave. Osjeća se kao da su mu se polomile sve kosti u tijelu. Tek sada shvati zašto dolje u selu svako malo pokopaju kakvog radnika iz staklarne.

Mladi Donč ustane i brzo potrči za momcima. Pridruži se velikoj masi ljudi, usmjerenih prema ulazu u staklarnu. Ubrzo će svi nestati iza vrata tvornice.

3. PLATO

Mladom Donču se na prvi pogled sviđa dodijeljen posao. Naporan je, ali jednostavan. Zadatak mu je istovarivati vreće sa staklarskim materijalom s postavljenog vagona i stavljati ih na traku po kojoj se spuštaju u podrumsko skladište.

- Dobar je to posao! – viče mu u uho gluhi Svoren. – Stalno si miran, čuješ?

Pljune dolje s platoa, protrlja oko i nastavi:

- U šest ti dođe vagon, istovariš ga i u petnaest do osam si slobodan. U osam postave još jedan, ali već u petnaest do deset si opet miran! U deset dođe treći vagon, ali gotov si već prije dvanaest. Četvrti dođe u podne. U petnaest do dva si s njim gotov. Do šest još stigneš istovariti dva, onda počneš mesti plato i za pola sata si miran! Stalno si miran!

Lopatom uzalud pokušava pokupiti staklenu prašinu koja se prosula iz razderane vreće. Odloži lopatu i žuljevitom rukom smota cigaretu. Zapali i ispuše dim prema hladnom jutarnjem nebu.

- A ako tih vagona nema, – reče zatim – imamo potpuni mir. Najljepše mjesto u cijeloj tvornici. Ne bih htio biti čak ni direktor.

Pljune između posljednja dva zuba koja su mu još ostala u njegovim iskrivljenim staračkim ustima te vrhom bakandže razmaže ispljuvak po limenoj površini platoa.

- Na platou si održavaj red, čuješ? Kad podereš vreću, odmah pometi. Inače će ti biti sklisko. – savjetuje mladom Donču.

Prljava lokomotiva zviždeći dovuče prvi vagon. Starac štapom otvori klizna vrata. Pri pogledu na vreće, poslagane sve do vrha, mladom Donču se zavrti u glavi.

- Hajde! – poviče starac drhtavim glasom. – Hitro! Brzo se primi posla, čuješ?

Mladi Donč s uzdahom upregne svoje snažno tijelo. Nakon malo obavljenog posla konačno shvati da mu stari Svoren neće biti od velike pomoći. Dok se starac muči s jednom vrećom, on ih iznese i pet, i spusti ih dolje niz traku.

- Već sam ih trojicu istrenirao! Trojicu takvih kao što si ti, čuješ? Imam preko sedamdeset godina, ali da nemam astmu, i tebe bih mogao savladati! Radi, samo ti radi! Nema stajanja. Slušati možeš i dok radiš, zar ne?

Broj vreća u vagonu neprimjetno se smanjuje.

- Davnih dana vozili su vreće u kočijama. – kaže Svoren. – Jedan kočijaš se zvao...

Lice mu se izduži od silnog razmišljanja:

- Mališ... tako nekako. Ili možda Gruliš? Ne. Guniš. Da. Guniš! Volio je popiti, čuješ? Rum.

Svoren sjedne na vreće, koje je prije trenutak vukao, i nasmije se:

- Sve je izgledalo drukčije. Bilo je to prije možda četrdeset godina. Jesam li tad već bio oženjen? Da, mislim da jesam! Oženio sam se dosta kasno. Već sam imao iznad trideset, znaš? Dugo sam solirao. Ne zato jer me nijedna nije htjela! Ja sam tako odabrao...

Stari Svoren utone u sjećanja. Zatvori oči, povuče se u sebe. Tek povremeno mu kroz stisnute usne izleti veseo hihot ili psovka, ovisno o tome prisjeća li se nečeg dobrog ili lošeg.

Mladi Donč vuče vreće i stavlja ih na traku. Vreće zatim kližu nekamo u tamnu dubinu. Polako ga počne oblijevati hladan znoj. Osjeti drhtanje u trbušnim mišićima.

- Jednom na zabavi u Hochštetnu⁵... ili u Hasprunki⁶? – kaže Svoren nakon trenutka razmišljanja. – Jednom gazdi... imao je oči kao zmija... a ženu... toliku, kao ovaj prst, znaš?

Ljudevit se na trenutak zaustavi. Ruke ga peku od grubih vreća, a suhi jezik trne mu u ispucanim usnama.

- Matejova joj je bilo djevojačko prezime, – nastavi starac. Njen otac je zapio mlin. Ili ga je prokockao u Gradu. Objesio se...

Svoren zaboravi što je htio reći i zamišljeno promatra tračnice. Zatim energično ustane s vreće.

- Odmori malo, čuješ? Ja ću sada raditi.

Mladi Donč zatrepće u nevjerici, ali oslobodi put starcu i umorno se nasloni na vrata vagona. Po tračnicama im se približava predradnik. Debeo, u kožnom kaputu, nogavicama od zelene tkanine i visokim cipelama na vezanje. Štapom si zamahuje po gornjem dijelu cipela. Na okruglom rumenom licu tresu mu se uvijeni brkovi.

- Dao Bog zdravlja! – uslužno poviče Svoren, skine kapu s glave i skupi pete istrošenih bakandža. Vreće, koje je upravo vukao, u trenu spusti uz noge i ostane stajati s rukama pritisnutim o šavove kombinezona.
- Aha, Svoren! – kaže predradnik strogo i skrene pogled sa starca, koji oznojen i čađav stoji pored svoje treće vreće danas, na mladog Donča, naslonjenog na vagon koji je već skoro ispraznio. – Kako ide posao?
- Ide, ide, gospodine predradniče. Ide dobro! – ponosno, energično, ali s poštovanjem izgovori starac. – Vidite, radim koliko mogu. Momak bi stalno samo odmarao, znate, nije navikao raditi. Ali neka on samo odmara, mogu ja još nekako! Kako ne bih mogao? Ja sam,

⁵ Hochštetno – danas Vysoká pri Morave; selo sjeverno od Bratislave.

⁶ Hasprunka – danas Studienka; grad i općina u zapadnoj Slovačkoj, u okrugu Malacky u regiji Bratislava.

pak, stara garda, ovdašnja! Sačuvat ću tvornicu, čujete, čak i ako se nešto dogodi! Moram vam se nekako zahvaliti što ste mi dozvolili ostati u staklarni još jednu godinu! Nisam za staro željezo, stvarno nisam!

- Vidim, vidim! – kaže voditelj strogo, ali i s određenim zadovoljstvom. – Ako ćete stalno ovako raditi, Svoren, onda vjerujem da se nećemo morati tako skoro oprostiti!
- Kako želite, sve kako želite, – pršti od sreće starac. S izrazom najvišeg blaženstva i zahvalnosti zgrabi vreću i u jednom potezu ju odvuče prema traci.
- A što je s vama? – obrati se predradnik mladom Donču, strogom borom protegnutom posred čela. – Što, posao vam se ne sviđa? Prestanite stajati tamo kao drvena Marija i pokrenite se!
- Ali dajte ga, s dopuštenjem, pustite, – obrani Ljudevita starac poniznim glasom. – Nek' odmori, jadnik, kad ne može. I sam mogu to iznijeti!

Na trenutak razmisli, tražeći kako da prikladno oslovi predradnika da bi mu pokazao svoju ljubav i odanost.

- Vaša Visosti... - kaže za trenutak i zacrveni se.

Predradnika Svorenevo oslovljavanje vidljivo obraduje. Nijemo kimne starcu, pljune, šakom priprijeti mladom Donču i ode, zamahujući štapom.

Starac s naporom odloži vreću na traku te rastrgan sjedne na plato. Teško se zakašlje te gestom pozove mladog Donča:

- Sada malo ti, sinko. Muči me disanje, kao da imam vatru u prsima. To je zbog te staklene prašine. Izjela mi je pluća, čuješ?

Potapša se po kokošjim prsima i kašljući zatvori oči.

Mladi Donč se primi posla. Uskoro isprazni vagon. Posao ga u potpunosti zabavlja. Svaka vreća je na drugačiji način položena u vagon; posao nije monoton. Samo je dvije vreće razderao. Uzme metlu i pomete staklenu prašinu s platoa dolje na tračnice. Stari Svoren u međuvremenu zaspi. Nastavi spavati, čak i kad lokomotiva dovuče novi vagon.

Kad mladi Donč dovuče posljednju vreću, tvornička sirena zatrubi za pauzu. Starac se trgne, sjedne i, sve dok se potpuno ne probudi, tupo, ali usredotočeno gleda ispred sebe. Zatim ustane i počne brojati sitniš što ima u džepu.

- Idem u kantu na juhu, - kaže. – Nemoj ići odavde, netko bi nam mogao ukrasti metlu i lopatu, čuješ?

Mladi Donč sjedne na vreću, odmota kruh što je uzeo od kuće i slasno ga zagriže. Šakom zdrobi luk, namrvi češnjak i posoli. Samo mu još rakija nedostaje. Ništa, pomisli, to sutra ne smije zaboraviti. Odjednom zastane. Sutra? Tko zna što će biti sutra? Hoće li mu se dati doći ovdje opet? Posao mu se sviđa, kako da ne, ali u mislima se stalno vraća kući. Razmišlja o tom što radi njegova obitelj. Je li se već probudio Matuš sa zečjom usnom? A djed? Je li se vratio u međuvremenu? Možda i jest. Svi se smiju i vesele dok on tu vuče vreće.

Na pomisao da bi sutra opet u ranu zoru trebao napustiti rodni dom, obuzme ga jeza. Posebno se boji uskakanja na jureći vlak, kao i iskakanja s vlaka kod tvornice, zbog čega mu srce počne divljački lupati.

Nakon što se prejeo, Ljudevit pažljivo pokupi mrvice i naspe ih u usta. Obriše nožić o nogavicu, sklopi ga i stavi u džep. Nasloni se na otvor trake i čeka lokomotivu s novim vagonom. Misli mu poput nemirnih ptica neprestano lete kući.

Napokon se pojavi lokomotiva s vagonom. Mladi Donč do kraja smjene istovari i ostale vagone. Svoren se, pijan, vrati nešto prije 18 sati te pokaže Ljudevitu gdje treba oprati. Dok mladi Donč mete, starac se prisjeća vremena kad je sve bilo drugačije. Nije bio takav cirkus kao sada. Prije fajrunta su kerozinom prali plato, traku, kola koja su prevozila vreće, konja, kočijaša, cijelu staklarnu, sve.

Zatim iscrpljeni starac zaspi.

4. FAJRUNT

Tono Nagy dođe po mladog Donča na plato.

- Ideš? – poviče nervozno. – Pobjeći će nam vlak. Hajde, brže!

Mladi Donč pokaže na šćućurenog starca:

- A što s njim?
- Pusti ga da spava, – savjetuje mu Tono. – On više nikamo ne putuje. Star je i nespretan. Ne bi mogao ni skočiti na ljestve vagona. On spava ovdje, u staklarni. Ima iznad kotlovnice jednu malu sobicu. Ima ih puno takvih... to su oni, kojima se ne isplati svaki dan putovati četiri sata. Dva sata dovde, dva sata do doma. Radije ostaju u tvornici.

Mladi Donč je zbunjen.

- A kada idu kući? – upita.
- U nedjelju, - odgovori Tono, nervozno škicajući sat na tvorničkom tornju. – Taman da donesu plaću i izgrle žene. Ali ovaj ovdje, – pokaže na Svorena, – više uopće ne odlazi kući. Udovac je, kćeri su mu se poudale. Tvornica je sve što ima. No, ideš već jednom?

Zajedno prođu pored uspavanog, slinavog starca i uz stazu pridu k pruzi. Mladi Donč počne hodati sve sporije i sporije.

- Ubrzaj korak! – poviče mu Nagy. – Nije ti dobro?

Mladi Donč samo odmahne glavom. Vuče ga dom, to je jasna stvar. Ali kad pomisli na to da će morati trčati za jurećim vagonima i skakati na ljestve, srce mu zapne negdje u grlu. Zašto ne bi i on ostao spavati u tvornici i vraćao se doma samo nedjeljom? Bore se u njemu dvije sile, dvije sklonosti. Njegovo jednostavno lice počne se grčiti, a ogromni mu se dlanovi otvaraju i zatvaraju.

Moćna lokomotiva konačno zatutnji, vukući za sobom bučne zelene vagona. Momci krenu skakati na ljestve. U mladom Donču se, međutim, nešto prelomi. Potrči, no odmah se vrati unazad. Vlak juri oko njega.

- Skoči, momče, skoči! – viču mu momci s vagona.
- Dođi! – pozove ga Tono Nagy i pruži mu ruku.
- Ostajem! – vikne im mladi Donč zadihanim glasom. – Ostajem!
- Ne budi lud, dođi! – naredi mu Tono. – Skoči brzo!

Ali mladi Donč ne uhvati pruženu ruku.

- Ne idem nigdje! – kaže čvrstim glasom. – Ostajem!

Tono povuče ruku i počne se penjati po ljestvama na platformu. Protok zraka uvija mu kosu.

Ljudevit trči uz tračnice. Rukom se uhvati za ogradu. Jedva stiže držati korak s lokomotivom iz koje se dimi.

- Tono! – poviče.
- Što je? – Tono već stoji na platformi.
- Ako sretnoš nekoga od naših, reci im da ću doći u subotu popodne!

Tono pruža ruku prema mladom Donču.

- Kako to misliš?! – poviče. – Činiš grešku!
- Reci im da se ne brinu! – nastavi mladi Donč, ali Tono ga više ne čuje. Vagon je predaleko.

Mladi Donč zastane. Pluća kao da će mu se rasprsnuti. Oznojen stoji i gleda za vlakom koji nestaje u daljini. Polako pada mrak. Spaljena, osušena i žuta trava uokolo počinje se hladiti. Mladi Donč spusti se dolje s nasipa i uđe u tvornicu. Vartaš već sjedi iza stakla u noćnoj košulji. Namješta budilicu. Mladi Donč nezapažen prođe kroz vrata i izađe na tvorničko dvorište.

5. NOĆ U TVORNICI

Staklarna i noću živi svoj život, a taj se u velikoj mjeri razlikuje od onoga što se tu može vidjeti po bijelom danu. U dvorištu gori velika vatra. Treptajući odbljesci plamena svako malo osvijetle zidove tvorničkih zgrada od crvene cigle. Oko vatre sjede neki momci i opijaju se rakijom. I do mladog Donča stigne primamljiv, slatki miris domaće rakije. Obuzme ga neodoljiva želja za alkoholom. Zadrhti, usta mu postanu suha, a kroz sve pore mu se počne izljevati gusti, bijeli smrdljivi znoj. Koža ga po cijelom tijelu zasvrbi. Rakija mu je lijek. Mladi Donč zna da bi mu i ovaj put pomogla.

Već je jednom doživio nešto slično. Bilo je to davno. S ocem se izgubio u šumi. Nisu mogli pronaći put i stalno su se vrtjeli u krug. Pao je mrak, potpuno neprobojan u crnilu stogodišnjeg drveća. Nigdje nije bilo ni žive duše, ni svjetla. Nisu imali ni rakiju uza sebe.

Mladi Donč počeo je drhtati, dobio je napadaj. Otac je pak prodorno vrištao glasom izmučenog čovjeka jer ga je nepodnošljivo boljela glava. Napokon dâ Ljudevitu sjekiru, nek' mu ju odrubi.

Mladi Donč poslušao, obliven smrdljivim znojem. Prvi put ne uspije presjeći očev vrat, krut poput štapa, a zatim više nije mogao ni podići teški alat iznad pojasa, tako da ga je samo zarezao. Sjedili su na zemlji, otac krvareći iz rane na vratu, te su očajno vrištali u mrak.

Napokon, kao čudom, uvide svjetlo među drvećem. Bila je to Otripačeva pila. Odande su znali put kući. Trčali su kao da im život ovisi o tome. Na vratima predvorja skoro su se potukli, obojica su pojurili prema flašama. Uskoro je sve bilo u redu. Sjedili su i odmarali. Mladom Donču počele su se zatvarati oči od ugone. Otac si, mrmljajući, nalije malo rakije i na duboku ranu na vratu. Znao je da rakija ima ljekovit učinak na rane; bez nje bi mu se vrat upalio i počeo se gnojiti. I tako, odonda, otac ne može ni pognuti, ni okrenuti glavu.

Momci oko vatre mrki su i crni poput Cigana. Bose, hrapave noge pružaju prema vatri. Svi za pojansom imaju naoštrene noževe. Najviši i naj snažniji od njih, onaj kojem oko curi van, u uhu ima zlatnu naušnicu. Ljudevit obuzda neodoljivu želju da se napije i radije ih zaobiđe u širokom luku. Jedan od momaka mu nešto dovikne na nekom stranom jeziku. Mladi Donč ubrza korak.

S vatrom osvijetljenog dvorišta zađe iza ugla. Nađe se u mraku. Oči mu se ne priviknu odmah na naglu promjenu iz svjetla u tamu pa tako na prvu ni ne primijeti tamnu figuru kako vreba iza bačvi s crnom masti.

- Daj pare, dovraga! – krikne netko na njega. Crni lik s palicom u ruci posegne za udarcem.
– Brzo, inače ću se naljutiti!

Mladi Donč se isprva prepadne, ali zatim se razbjesni i uhvati lopova za vrat. Drugom rukom mu istrgne palicu s ukrivo utisnutim čavlima i širokim zamahom ju baci u daljinu. Pritisne lupeža uza zid.

- Za tuđim si se polakomio? – zasikće ljutito. Oči su mu se već priviknule na mrak, ali još uvijek ne razabire crte lica lopova. Muškarac ima cijelo lice zacrnjeno mašću.
- Milost! Milost! – poviče lopov i rasplače se.
- Zašto kradeš? – upita mladi Donč, ne popuštajući stisak.
- Ulica me odgojila, – plače lopov. – Majka mi je umrla od sušice, a oca nisam ni poznavao!
- Ljudevit se sažali nad njim.
- Hoćeš li još krasti? – upita i smrtonosno ga prignječi.
- Neću! Neću! – obećava kradljivac plačljivo.

- I ja bih tome trebao vjerovati? – pita mladi Donč.
- Obećavam! – poviče lupež. – Samo me ne tucite, gospon!
- Onda bježi! – odgurne ga mladi Donč u smjeru prema dvorištu. – Bježi, da ti ne polomim kosti!

Kradljivac trči koliko ga noge nose. Kad je već dosta odmaknuo, okrene se i poviče:

- Zašto si me pustio, glupane? Ja neću prestati krasti! Baš me briga! A kad te se opet dohvatim, neću te poštediti! Samo čekaj!

Zatim nestane među tvorničkim zgradama što se naziru u mraku.

Mladi Donč hoda po proizvodnim prostorijama, radionicama. Uzduž duge, valjkaste tračnice, stigne do talionice stakla. Posvuda uspavani radnici sakriveni pod pokrivačima, vunanim dekama ili samo pod ogrtačima od ovčjeg krzna i s cipelama pod glavom. U prostorijama vlada tama, samo tinjajuća žeravica pokazuje mjesta gdje su se ljudi, nakon cjelodnevnog rada, smjestili za spavanje.

Ljudevit izade iz prostorije. Ponovo se nađe na hladnom noćnom zraku. Zastane pred kotlovnicom. Samo se tamo još uvijek radi; kotlovi se ne smiju ohladiti. Kroz otvorena vrata mogu se vidjeti goreći plameni pod kotlovima, a ispred njih rastrčane sjene ložača obnaženih do pasa, s lopatama u rukama. Kad mladi Donč uđe u vrućinu kotlovnice, nitko ga ni ne primijeti. Samo jedan stariji muškarac zapovjedničkog stava prestane vrtjeti hrđave kotače ventila i priđe k njemu.

- A tko si pak ti? – oštro prozove Ljudevita.
- Došao sam po Svorena. – odgovori mladi Donč.

Muškarac kimne.

- Ja sam tu glavni! – izgovori ponosno, a kad ta informacija ne izazove očekivanu Ljudevitovu reakciju, s istom strogoćom doda: - Svi me tu moraju slušati! Ja sam jedini glavni kotlovničar! A ti si došao po Svorena?
- Po Svorena. – potvrdi mladi Donč. – Valjda ovdje spava.
- Možda spava – možda ne spava! – glavni kotlovničar izbjegava odgovoriti na pitanje. – Što ga trebaš?
- Radim s njim na platou - prizna mladi Donč, - i trebam se s njim o nečem posavjetovati.

Glavni kotlovničar izvuče iz prsluka ogroman džepni sat i baci na njega oštar pogled.

- Ne znam o čemu se s njim imaš savjetovati u ovo doba, - kaže nakon trenutka razmišljanja.
- ali me ni ne zanima! Samo se nemoj ovdje previše zadržavati! I na odlasku se javi meni!
Ovdje se zna što je red!

Ložači primijete nepoznatu osobu i prestanu raditi. Stoje i pogledavaju s lopatama u rukama. Glavni kotlovnica ih s nekoliko nerazumljivih zapovijedi natjera nazad na posao te se i sam vrati svojem ventilu. Pohlepno zgrabi njihove ulaštene kotače, kao da želi nadoknaditi štetu za tih nekoliko sekundi koje je izgubio zbog mladog Donča.

- Ondje ćeš ga naći! – poviče još Ljudevitu kad ga ugleda kako bespomoćno stoji s obješenim rukama usred oblaka pare.

Mladi Donč krene smjerom koji mu je svojim čađavim prstom pokazao glavni kotlovnica. Po željeznim ljestvama uspne se gore, iznad kotlova. Dospije na metalnu galeriju s ogradom koja vodi oko teškog zakovanog spremnika s vrućom vodom. Tu smrdi ulje, dim od loše spaljenog ugljena, čađa, para i vlažna hrđa. Goruća vatra odozdo tu i tamo osvjetli mladom Donču put. Pred njim se pojave još jedne ljestve. Što više ide, to je zrak gori. Skroz gore vlada smrtonosna vrućina. Mladom Donču u trenutku se osuše usta unatoč tome što je zrak prezasićen parom koja dolazi posvuda uokolo iz šupljih cijevi i otpečaćenih prirubnica ili ventila.

Mladi Donč se napokon nađe skroz gore, u potkrovlju kotlovnice. Stigne do daščane kućice smještene u hrpi drvenih greda i rogova koji podupiru crijepni krov. Kućica je tek nešto veća od one pseće. Iz poluotvorenih vrata vire dvije bose, krive noge. Ljudevit po njima odmah prepozna starca. Zastane i na trenutak ne zna zašto je uopće došao. Da ga zatraži smještaj? Neće ići. Svorenova kutija je tako mala da u nju i sam jedva stane. A ovdje je i vruće. Ljudevitu je u trenu oznojena cijela košulja. Okrene se nazad i pođe.

Glavni kotlovnica okreće svoje ventile s pogledom uprtim negdje u daljinu. Kad uoči mladog Donča kako ga promatra, napravi još ozbiljniji izraz lica i naglo napravi mnoštvo prekomjernih kretnji. Drekne na momke do struka obnažene s lopatama u rukama, namršti se, oštro zatvori jedan i otvori drugi ventil, pažljivo prati okrugle brojčanike. Zatim pogleda mladog Donča da bi se uvjerio kako je ostavio dobar dojam. Mladi Donč mu, međutim, ne pokaže očekivano divljenje; previše je zaokupljen vlastitom sudbinom.

- Što si htio sa Svorenom? – upita ga glavni kotlovnica sumnjičavo.

Mladi Donč ni sam ne zna. Posramljeno slegne ramenima: - Ništa...

Glavni kotlovnica se namršti.

- Da me zanima, - kaže uvrijeđeno – izvukao bih odgovor iz tebe istog trena.

Umorno odmahne rukom. Zagleda se u brojčanike.

Mladi Donč sklizne u noć. Hoda po tvornici, oprezno si odabire mjesto za spavanje. Ne želi leći bilo gdje; zaklat će ga u snu kao svinju.

Na kraju se vrati nazad na pusti plato. Otvori prazan vagon i legne na pod. Hladno mu je, ali samo dok ne zaspi. Tada više ne osjeća ništa osim tupog umora koji mu pulsira po cijelom tijelu.

6. JEBOSKOP

Idući dan mladi Donč dobi kombinezon i bakandže te ponovo istovaruje vagone sa staklenim prahom. Pored njega se zaustavi Tono Nagy. Na trenutak šuti i promatra Ljudevita kako se spretno kreće. Stari Svoren iskoristi situaciju i počne se žaliti Toni na mladog Donča.

- Uvijek mi tu pošalju takvog čovjeka, - kaže ogorčeno, - lijenog i tromog. Čim od njega napravim pravog radnika, zbrisat će na drugo radno mjesto za boljom zaradom. Kao i svi dosad!

Tomo Nagy kimne.

- A tko bi tu i ostao, za te novce? – kaže u Ljudevitovu obranu.

Starac se složi. To je tako. Nagy je u pravu.

- To je jako podcijenjen posao, znaš? – kaže. – A to je i ključno radno mjesto. Kad ne bi bilo nas na platou, vi u proizvodnji ne biste imali što proizvoditi. Ali nitko od njih, tamo gore, iz uprave, to ne razumije, znaš?

Tono šuti, odmahne rukom. Nema smisla govoriti. Kad starac ne gleda, kriomice pruži Ljudevitu pljosku s rakijom.

- Svрати nekad u kalionicu – šapne mu tajnovito. – Popričat ćemo...

Još trenutak stoji, ali kad parna sirena oglasi kraj pauze, okrene se i ode.

Mladi Donč gleda za njim; to je njegova jedina veza s domom. Posegne u džep, pogleda pljosku i s guštom potegne. Rakija ga zagrije i razvedri. Svijet je odjednom ljepši. Automatski ponudi i Svorenu. Starac malo cugne i odmah se napije. Uspuhujući hoda po platformi s ozbiljnim izrazom lica i strogo gleda Ljudevita. Neumjesno i netočno oponaša voditelja. No ne iz podrugljivosti, nego ozbiljno. Divi mu se, a u isto ga vrijeme i mrzi. Možda je i on nekada htio postati voditelj, kad je bio mlađi. Ali nije uspio, bio je preglup za to. Odonda mu je to rana na srcu. U pijanstvu, htio bi biti za mladog Donča ono što je voditelj za njega. Mladi Donč, međutim, radi i ni ne primjećuje ga. Preplanula leđa sjaje mu se od znoja. I na tim leđima mu stari Svoren, pijan, zavidi. On na leđima ima samo čireve. Konačno se umori, no sve dok ne zaspe na hrpi vreća, vodi poučne govore.

Tek oko ručka, u pauzi između dvaju vagona, starac se probudi. Loše mu je i oko sebe širi zadah razgrađenog alkohola. Mljacka suhim jezikom. Dâ mladom Donču pet kruna i pošalje ga u bife po dvije kifle i kiselu ribu.

Ljudevit malo luta, par puta mora pitati za put, no onda konačno stigne. Bife je velika prizemna trgovina sastavljena od dasaka pokrivenih katranskim papirom. Unutra je prazno.

Prodavač je nekoć tražio uspješan način kako se riješiti nametljivih i dosadnih kupaca. I našao ga je: prestao je naručivati robu. Na sva pitanja odgovarao bi ili šutnjom, ili riječju „nemamo“. Kupci su postupno prestali dolaziti u bife i prodavač je mogao provoditi puno vremena igrajući pikado, biljar i slikajući pejzaže. Nitko ga više nije gnjavio. No onda je prodavaču sinula ideja da preuzme bife kao neku vrstu najma, i situacija se promijenila. Dotada je prodavač imao malu plaću, nije mogao zasnovati ni vlastitu obitelj. Sada se naglo pred njim otvorila mogućnost velike zarade u vlastitom poduzeću. Posegnuo je za tom mogućnošću, potpisao ugovor sa staklarnom i postao vlastitim šefom. Naručio je robu, bife je okrećio i na zidove objesio vlastoručno oslikane slike s ukusom. Nije shvaćao da su se još davno svi odvikli dolaziti k njemu, a to nije promijenila ni kričava reklamna tabla iznad ulaza. Odonda se prodavač trudi pridobiti nazad kupce, no to mu ne uspijeva ni pomoću pomno izabranih delicija, ni najkvalitetnijih napitaka koje naručuje. Bifeom vlada praznina, a prodavač mora zarađivati sitnim pljačkama u noćnoj tvornici.

Dok mladi Donč ulazi u bife, prodavač tužno čeprka po hrpi neplaćenih računa. Nad pultom se glasnim zujanjem naganjaju muhe metalnog sjaja, debele poput muškog palca. Sirevi pod staklenim zvonima se s nemirnim puhanjem nervozno kreću s jedne na drugu stranu, udarajući u staklo. Zelena šunka i salame odišu otrovnim, smrtonosnim mirisom u toj zamračenoj prostoriji.

Prodavač se, ometen, razmaše muhomlatom kako bi potjerao muhe. Kad uoči Ljudevita, gostoljubivo poskoči sa svog mjesta.

- Oj, radniče! – dozove ga ljubazno. – Došao si se najesti? Hrane dovoljno imade! Ukusne delicije!

Prodavač šaljivo namigne i pokaže na svoj asortiman. Mladom Donču se na prizor ne okrene želudac: od doma je naviknut na bilo što. Osim toga, silno se trudi sjetiti otkuda mu je prodavačev glas poznat, no ništa mu ne padne na pamet. Slegne ramenima. Prodavač ne čeka Ljudevitove daljnje reakcije. Uhvati ga za ramena i odvede u sljedeću prostoriju. Ondje se nalazi veliki limeni disk, postavljen na masivan stalak, opremljen cijevi na obodu i ručkom u sredini. Neki zapašteni muškarac, zaudarajući po znoju, mokraći i dugo neopranim, fermentiranim čarapama, gleda u cijev i polako okreće ručku. Ubrzano diše te jedno oko ima zatvoreno, a drugo izbečeno. Mladi Donč u njemu prepozna jednog od ložača koje je sinoć vidio u kotlovnici. Prodavač priđe k momku i s gađenjem ga dvama prstima uhvati za vrat. Muškarac mu bez prigovora dopusti da ga izvuče van.

- Dosta si se tamo već nagledao za krunu. – kaže prodavač. – Dosta ti je! Dovedi mi kupce, kupce mi dovedi pa ću ti dozvoliti da buljiš unutra i besplatno!

Nasmije se mladom Donču kako bi mu se ispričao i otklonio njegov eventualni strah da bi i on, Ljudevit, jednom mogao biti uključen u krug ljudi koje se tretira na takav način. Mladi Donč se posrami, shvativši da prodavač u njemu vidi neku nepoznatu nadu, koju mu nikad neće moći ispuniti. Najradije bi brzo otišao, ali prodavač ga s neumoljivim povjerenjem drži za rukav košulje kombinezona, gledajući ga raširenih očiju u njegovo jednostavno lice.

- Gledaj, - kaže. – Imam tu nešto što još nikad nisi vidio! Evo ga! Ubaci jednu krunu ovdje!

Pokuca po disku i mesnatim kažiprstom pokaže na prorez na limenom tijelu diska.

- No, što je? – kaže strogo, ali veselo, i zagleda se u Ljudevita: - Zar nemaš jednu krunu?

Mladi Donč nakon trenutka oklijevanja posegne u džep i izvadi jednu od Svorenovih kovanica.

- Tako, - kaže prodavač zadovoljno. Uzme kovanicu i, prije nego se mladi Donč stigne predomisлити, ubaci je u otvor.
- A sad pogledaj unutra, - izazove mladog Donča, - Samo pogledaj!

Mladi Donč primakne oko cjevčici i zaledi se.

- Buljiš, ha? – nasmije se prodavač ponosno i potapša ga po leđima.
- A sada zavrti ručkom, - naloži zatim mladom Donču.

Mladi Donč gleda u uređaj, vrti ručku i lice mu se počne rumeniti.

- Jednostavan princip, - izjavi prodavač. – Kad ručka miruje, i naslikani likovi su nepomični. Čim ju zavrtiš, likovi se pokrenu. Što brže vrtiš, brže se kreću.

Ljudevit se ne može odvojiti od prizora u cjevčici. Jednostavna i nerafinirana vulgarnost nevješto naslikanih sličica zainteresira ga. Polako povećava brzinu kojom muškarčev golemi ud, opremljen dvoma okruglim testisima, ulazi i ponovo izlazi između debelih bedara žene.

- I to nije sve! – upozori ga prodavač. Ovom ručkom možeš izabrati tri različita prizora. Za jednu krunu muškarac i žena, za dvije muškarac s dvije ženske...
- Dvije na jednog? – u nevjerici izbeči oči mladi Donč.
- ... a za tri krune možeš vidjeti kako to rade dvije ženske! – naslađuje se prodavač.
- Dvije ženske? – čudi se Ljudevit. – Zajedno?
- Da, - potvrdi prodavač ponosno. Na trenutak uživa u Ljudevitovom čuđenju. Zatim ga upita: - Onda, sviđa li ti se to?
- Da, - pohvali ga mladi Donč, - samo što je nekako čudno nacrtano.
- Molim?! – uvrijedi se prodavač. Ja sam to sam nacrtao. Moj vlastiti izum!

Stiša glas i povjerljivim tonom upita:

- Što misliš, hoće li to privući ljude? Trebaju mi kupci! Puno kupaca! Imam u skladištu puno finih jela, rafiniranih poslastica. I mnoštvo napitaka! Ako neću imati dovoljno kupaca, sve će mi se pokvariti i ja ću bankrotirati. Već se i jest pokvarilo.

Pokaže na kolut sira koji snažnim puhanjem pokušava pobjeći iz staklenog zatvora vitrine.

Mladi Donč slegne ramenima.

- Svima reci, - obrati mu se prodavač kao da mu povjerava važan zadatak u zaleđu nemilosrdnog neprijatelja, - neka dođu! Na delicije koje sam za njih naručio! A ako im se ove sličice na jeboskopu ne sviđaju, naslikat ću nove, bolje! Tako im reci!

Prodavač se zagleda u njega s molbom u očima i potom se vrati hrpi računa na pultu.

Mladi Donč na trenutak neodlučno stoji s obješenim rukama. Zatim si dva puta zaredomпусти prizor od dvije krune i napokon izađe iz bifea, da bi se vratio na platformu bez novaca i bez kisele ribe.

7. RAZGOVOR O GRADU

Starac spava pored trake za spuštanje. Novi vagon je stigao. Kad mladi Donč bučno otvori vrata vagona, starac ustane i pospano zatrepće.

- Jesi kupio? – upita ga.
- Nisam, – prizna Ljudevit i oblije ga crvenilo u licu.
- A novci su ti ostali?
- Nisu...

Svoren trenutak zatečeno sjedi i češe si glavu.

- Tako nećemo biti prijatelji, - kaže namrgođeno osušenim ustima. – Tako stvarno ne, čuješ?
- Mladi Donč trenutak nesigurno stoji kraj vagona. Na koncu se primi istovarivanja vreća. Boji se pogledati gluhog starca, da im se ne bi sreli pogledi. Svoren se, međutim, ne uspijeva dugo duriti.
- Gledao si u jeboskop, jel'? – upita pomirbenim glasom.

Kad mladi Donč ne odgovori, već ga samo oblije novo crvenilo, starac nastavi s ispitivanjem:

- A jesi li već nekad...neku...kresnuo, tamo kod vas?
- Što? – ne razumije Ljudevit.
- Jesi, rek'o, kresnuo neku tamo kod vas, znaš? – ponovi starac.

- Jesam, - kimne mladi Donč i opet se zacrveni.
- A kako si ju? – ne prestaje Svoren. – Samo sprijeda? Ili i straga?

Kako mladi Donč ponovo ne odgovara, starac ga upita: - A jesi li kad bio u Gradu?

- U Gradu!? – preplaši se mladi Donč.
- Da, u Gradu, - kaže starac. – Ondje ima frajli! Puno. I kakvih god hoćeš, čuješ? Velikih, malih, debelih i mršavih!
- I što s njima? – pita ga mladi Donč.
- Njih možeš kresnuti, - kaže Svoren. – Ako imaš dovoljno novaca, možeš si izabrati koju god želiš.
- Koliko je to *dovoljno* novaca? – upita ga mladi Donč.
- Oko sto-dvjesto kruna, - kaže starac.

Mladi Donč se zamisli. Nakon isplate bi se i on mogao uputiti u Grad i vidjeti kako to tamo izgleda. S jedne strane, to zvuči primamljivo, misli si, no s druge strane, ne može zanemariti upozorenje momaka iz kalionice. Grad je opasan.

- A vi ste već bili u Gradu? – upita Svorena.
- Kako da ne! – nasmije se starac. – Nekada sam nakon svake isplate išao do Grada, znaš?
- I kako to tamo izgleda?
- Kao na selu. Kuće, ulice, puno ljudi. Samo je sve veće. Kao da tri, četiri kuće staviš jednu na drugu. A tamo se možeš i izgubiti. I postoji ondje četvrt koju zovu Vidrica, gdje postoje takve kuće u kojima drže frajle zatvorene. Svakakve – mlade i stare. Pune kuće frajli, znaš?

Mladi Donč otvori usta da bi upitao kakvo dodatno pitanje, no starac ga strogo upozori:

- Na posao, na posao! Ne možeš zabušavati, znaš? A ja za to vrijeme idem sam u bife.

Teško ustane i otiđe gegajući se.

Mladi Donč istovaruje i istovaruje. Na licu mu se ustalilo crvenilo, a po tijelu mu struji nemir: ide u Grad! Odmah nakon isplate!

Odmah mu postane ljepše raditi.

5. Analiza prijevoda

5.1 Fonološka i grafološko-ortografska razina prijevodne analize

Prema Iviru (1978: 94), fonološka i grafološko-ortografska razina dvije su od četiri razine prijevodne analize, uz leksičku i gramatičku razinu. Fonološka razina odnosi se na semantičko preuzimanje gotovih riječi iz jednog jezika u drugi, prilikom čega se pojedini glasovi mijenjaju kako bi se bolje prilagodili tom jeziku. To možemo vidjeti na primjeru engleske riječi *computer*, koja je prenesena u hrvatski jezik i fonološki prilagođena kao *kompjuter*. S druge strane, grafološko-ortografska razina odnosi se na razlike u pisanju pojedinih grafema te na pravopisne razlike između izvornog i ciljnog jezika (Ivir 1978: 99).

Usporedimo li hrvatski i slovački jezik, možemo primijetiti zaista velik broj riječi istog značenja, koje su podlegle fonološkoj i ortografskoj modifikaciji odgovarajućoj za svaki jezik.

Ovdje treba uzeti u obzir da slovački jezik sadrži niz grafema koji u hrvatskom jeziku ne postoje, poput glasova s dužinama (á, é, í, ó, ú), mekih glasova (ď, ť, ň, ľ), diftonga (ä, ô) itd., kao što i hrvatski jezik sadrži pojedine grafeme nepostojeće u slovačkom jeziku (ć, đ, lj, nj). Mnogi od tih grafema izgovaraju se na gotovo identičan način, poput parova ň – nj i ľ – lj, no primjećujemo ortografsku razliku budući da se u hrvatskom jeziku radi o digramima, odnosno kombinaciji dvaju slova, dok se u slovačkom jeziku taj fonem označava samo jednim slovom.

Na primjeru prijevoda prvih sedam poglavlja pripovijetke *Mladý Dôňč* također primjećujemo značajnu količinu fonološki i grafijski modificiranih riječi. Neke od njih su:

otec – otac; hore – gore; nemý – nijem; hora – gora; deň – dan, plúca – pluća; zdravie – zdravlje; vagón – vagon, kde – gdje; tráva – trava, chlieb – hljeb, opäť – opet.

Zanimljiva je također i problematika prevođenja vlastitih imena. Kod prevođenja bilo kojeg teksta, prevoditelj se susreće s pitanjem treba li prevesti vlastita imena, ili ih ostaviti u izvornom obliku. A ako ih se i ostavlja u izvornom obliku, na koji način ih prilagoditi izvornom jeziku?

Dok bi se u određenim prijevodima, poput osobnih dokumenata, vlastita imena trebala uvijek ostaviti u izvornom obliku, Knappová (1983) smatra kako ta pravila ne vrijede i za književno prevođenje, već prevoditelj ovdje sam odlučuje hoće li zadržati izvorni oblik vlastitih imena, hoće li ih prevesti i, ako da, hoće li ih prilagoditi ili ne. Ona također navodi i tri moguća pristupa prijevodu vlastitih imena. U prvome, prevoditelj prilagođava strana imena grafijskim izmjenama te deklinacijama prilagođenim ciljnom jeziku. U drugome, prevoditelj kod nekih imena koristi izvorni oblik, a kod nekih ekvivalente u ciljnom jeziku. U trećem pristupu, pak, prevoditelj koristi prilagođene varijante imena te ekvivalente u ciljnom jeziku, što je posebno tipično za prijevode dječje literature.

U ovom prijevodu, odlučili smo se za prvi pristup, odnosno slovačka imena grafijski smo prilagodili hrvatskom jeziku, pa tako umjesto *Mladý Dónč* imamo *Mladi Donč*, umjesto *Ludevít – Ljudevit*, *Svoreň* postaje *Svoren*, lik *Tóno Nagy* prenesen je u hrvatski jezik kao *Tono Nagy*, a *Fero Molnár* kao *Fero Molnar*. Posljednja dva imena mađarskog su porijekla, a posebno je zanimljivo prezime Nagy, koje je u svom izvornom obliku ostalo i u Hrvatskoj, dok je kod drugih doživjelo prilagodbe poput Nagi i Nađ⁷.

⁷ Levačić, D. (2013). Prezimena mađarskog podrijetla u Međimurju. Hrvatski povijesni portal. URL: <https://povijest.net/2018/?p=1556> (pristup 14.08.22.)

5.2 Leksička razina prijevodne analize

Leksička razina odnosi se na promatranje vokabulara određenog jezika te na način prenošenja tog vokabulara u ciljni jezik. Prevoditelj se u procesu prevođenja često susreće s nedoumicama kako prevesti pojedine riječi, sintagme i frazeme. Te nedoumice se javljaju posebno kad prevoditelj želi zadržati duh i kulturni kolorit izvornog jezika, no s druge strane također želi čim više približiti tekst čitatelju ciljnog jezika.

U ovom ćemo poglavlju, dakle, analizirati kako smo preveli razne lekseme te iznijeti dileme i nedoumice s kojima smo se susreli prilikom prevođenja. Podijelit ćemo poglavlje na pet dijelova: Problem prevođenja razgovornoga jezika, Prijevod strukovnih termina, Prijevod frazema, Problem lažnih parova te Ostali problematični leksemi.

5.2.1 Problem prevođenja razgovornog jezika

Razgovorni jezik nosi funkciju svakodnevne komunikacije, a realizira se s obitelji i prijateljima, na ulici, tržnici i ostalim neformalnim mjestima. Razgovorni jezik čine dijalektizmi, kolokvijalizmi, žargonizmi, vulgarizmi itd.

Dijalektizmi su riječi koje proizlaze iz pojedinih dijalekata te su iznimno česti u svakodnevnoj komunikaciji, posebno među govornicima istog dijalekta.

Kolokvijalizmi su riječi koje ljudi spontano izgovaraju u svakodnevnoj komunikaciji te su se kao takve ustalile u razgovornom jeziku (npr. *radiona* umjesto *radionica*, *dovažati* umjesto *dovoziti*).

Žargonizmi su riječi specifične za određene društvene skupine ljudi, pa tako u kategoriju žargonizama ulazi, primjerice, sleng, ali i vojnički, mornarski i sportski jezik itd. U ovoj pripovijetci su tako prisutni strukovni žargonizmi, odnosno riječi specifične za rad u tvornici, poput *roztácareň*, *kurič* i *klzáčka*.

Vulgarizmi spadaju u emocionalan i ekspresivan leksik negativnog predznaka te, iako nisu obavezan dio razgovornog jezika, vrlo često se javljaju u svakodnevnoj komunikaciji (Tončić: 2015).

Pišťankov stil pisanja prepoznatljiv je, između ostalog, zbog toga što u velikoj mjeri koristi upravo razgovorni jezik pomoću kojeg prikazuje život običnih ljudi i njihovu svakodnevicu. Ne čudi stoga da su njegova djela bila, i još su, vrlo popularna među čitateljima. Takav stil svakako je donio osvježanje i raznolikost u područje književnosti, no upravo ga je zbog toga ponekad vrlo teško prenijeti u drugi jezik.

U nastavku ćemo analizirati nekoliko prijevoda razgovornog jezika te njihovu problematiku:

Dobrého **trúnku** som doniesol, **čo**?

*Dobru **rakiju** sam donio, **ha**?*

Prema SCS (2005), *trúnok* je zastarjela riječ za *alkoholno piće*, a neki od sinonima za tu riječ su također *pálenka* i *špiritus*. U hrvatskom jeziku odgovarala bi i riječ *žestica*, no zaključili smo da je *rakija* prikladnija te bolje odgovara kontekstu cijelog djela. Ovim smo prijevodom također specificirali vrstu alkohola s ciljem približavanja teksta hrvatskim čitateljima, budući da se rakija u našem kulturnom kontekstu često veže uz profil likova ove pripovijetke.

Također, u izvornom tekstu možemo primijetiti česticu *čo*, koja u upitnom obliku označava poziv na odobravanje ili pristanak. Hrvatski književni prijevod mogao bi bez sumnje biti *zar ne*, međutim takav prijevod ne uklapa se u stil samog djela te djeluje neprirodno. Zato smo se odlučili za česticu *ha* u upitnom obliku, kako bi se što bliže prikazao razgovorni jezik i ležernost izvornog teksta.

Pomaly už uplynulo desať rokov, no **deda** stále niet.

*Tako je polako prošlo već deset godina, ali **djeda** još uvijek nema.*

Prilikom prijevoda riječi *dedo*, isprva smo se bez nedoumica odlučili za riječ *deda*, kako bismo ponovo čim više dočarali razgovorni stil izvornog teksta. Međutim, nakon pomnijeg

razmatranja, zaključili smo da bi takav prijevod sa sobom donio i vlastite implikacije. U slovačkom jeziku, riječ *dedo* koristi se u svim dijalektima, dok u hrvatskom jeziku to nije slučaj: *deda* je riječ tipična za kajkavsko narječje, a u ostalim narječjima i dijalektima koriste se različite druge riječi poput *dida*, *nono*, *ded* itd. Shvatili smo da bismo odabirom bilo kojih od tih izraza na neki način lokalizirali radnju, a time bismo i govor likova trebali prilagoditi narječju za koje smo se opredijelili. Budući da se radnja djela odvija u Slovačkoj te su i likovi Slovaci, došli smo do zaključka da bi bilo najprikladnije držati se standardnog jezika, odnosno štokavskog narječja u prijevodu. Iz tog razloga odlučili smo se za neutralni izraz *djed*.

A vari si už dakedy... dáku... Tam u vás **potrtkal**?

*A jesi li već nekad... neku... **kresnuo**, tamo kod vas?*

Kako smo prethodno napomenuli, u Pišćankovim djelima nije neobično naići i na razne vulgarizme. Kod prijevoda vulgarizama, prevoditelji se često pitaju na koji način ih prenijeti u ciljni jezik te je li određeni prijevod primjeren. Mi smo također razmatrali nekoliko opcija, poput *povaliti*, *poševiti* itd., no odlučili smo se za izraz *kresnuti*, koji je s jedne strane vulgarizam, ali s druge strane zvuči malo primjerenije i blaže od prethodna dva primjera.

Daj **peniaze**, **boha**!

*Daj **pare**, **dovraga**!*

U ovom primjeru, prvo što možemo primijetiti jest da smo standardnu riječ *peniaze* preveli slengom *pare*. Iako je u izvornom tekstu ostavljen standardni izraz, smatrali smo da je u ovom slučaju primjeren upotrijebiti razgovorni stil u prijevodu. Da smo se odlučili za prijevod „Daj novce“, ponovo bi se izgubila prirodnost teksta i djelovalo bi umjetno. Riječ *boha*, prema SSS (2004) označava izražavanje ljutnje, bijesa i ogorčenosti psovkom, a također se izražava

sinonimima *doparoma* i *dočerta*, pa smo iz tog razloga odlučili prevesti to hrvatskom istoznačnicom *dovraga*.

5.2.2 Prijevod strukovnih termina

Kako smo i spomenuli u drugom poglavlju ovog rada, Piščanek se tijekom svog života bavio raznim zanimanjima te je i sam jedno vrijeme radio u tvornici stakla. Ne čudi stoga da se i u ovom djelu javljaju razni termini (žargonizmi) specifični za tu struku, koji sa sobom donose nove nedoumice prilikom prevođenja:

Po koľajniciach sa k nim bliži **faktor**.

*Po tračnicama im se približava **predradnik**.*

Pri prvom čitanju nije bilo jasno što točno označava riječ *faktor*, no iz konteksta smo odmah zaključili da se radi o osobi na nekoj višoj poziciji. Pretraživanjem te riječi, pronašli smo definiciju „voditelj radne skupine“ (SSSJ 2006) pa smo, slijedeći tu definiciju, isprva preveli taj izraz kao *voditelj*. Međutim, budući da u samom izvornom tekstu nije iskorištena riječ *vedúci*, pomislili smo kako i u hrvatskom jeziku mora postojati izraz koji na konkretniji način označava takvu funkciju. Tako smo došli do izraza *predradnik*, koji je prema Hrvatskom jezičnom portalu definiran kao „radnik kojemu su povjereni neki poslovi izravnog vođenja radnog procesa, onaj koji je (u tom smislu) pred drugima, onaj koji vodi“.

Zastav sa dakedy v **roztáčarni!**

*Svrati nekad u **kalionicu!***

Riječ *roztáčareň* zadala nam je velike probleme prilikom prijevoda. Ne samo da nismo mogli pronaći hrvatski prijevod za nju, već nigdje nismo nalazili ni objašnjenje same riječi na

slovačkom jeziku. Ono što smo odmah mogli primijetiti jest da je korijen te riječi *točiť*, odnosno *vrtjeti*. Budući da se radnja djela odvija u staklarni, krenuli smo razmišljati i proučavati razne procese vezane uz obradu i preradu stakla te smo došli do zaključka da je riječ upravo o procesu *kaljenja*, u kojem je prisutno mnogo kružnih pokreta. Nakon konzultacije s izvornim govornikom, utvrdili smo da smo došli do ispravnog rješenja.

Dostal za úlohu vykladať vrecia so sklárskou hmotou z pristaveného vagóna a klásť ich na **klzáčku**, po ktorej sa šmýkajú do suterénneho skladu.

*Zadatak mu je istovarivati vreće sa staklarskim materijalom s postavljenog vagona i stavljati ih na **traku** po kojoj se spuštaju u podrumsko skladište.*

Klzáčka na slovačkom jeziku označava konstrukciju nagnute glatke površine koja omogućava klizanje, brzi prijenos ili premještanje ljudi, materijala i sl. (SSSJ 2011). Doslovan prijevod bio bi *tobogan*, međutim, ta riječ ne odgovara ovom kontekstu, budući da u hrvatskom jeziku ona označava isključivo napravu za spuštanje na dječjim igralištima i kupalištima (HJP). Uzimajući u obzir oblik te konstrukcije, također smo razmotrili i riječ *žlijeb*, no ona se odnosi na koritasto načinjen uređaj za otjecanje vode ili odvođenje sipkog materijala (HJP), što opet ne odgovara kontekstu, budući da se po toj napravi spuštaju velike vreće, a žlijeb je uzak te namijenjen za tekućinu. Odlučili smo se, dakle, za riječ *traka*, koja je u hrvatskom jeziku primjenjiva u raznim kontekstima. Iako značenje te riječi ne odgovara u potpunosti riječi *klzáčka*, zaključili smo da najbliže dočarava proces brzog, glatkog kretanja materijala s jednog kraja tvornice na drugi.

5.2.3. Prijevod frazema

Frazem je ustaljena veza riječi kojoj je značenje drugačije nego što bi moglo biti u zbroju značenja tih riječi. Prema Vidović Bolt (2018), „zadaca je svakoga prevoditelja adekvatno zamijeniti frazem polaznoga jezika frazemom u ciljnom jeziku, dakle, pronaći ekvivalentni frazem, a ako takav ne postoji, prevoditelj se treba odlučiti za neki drugi adekvatni translatološki

postupak.“ U nastavku ćemo navesti nekoliko primjera frazema koje smo pronašli u ovom djelu, te analizirati kako smo ih prenijeli u ciljni jezik.

Vari len **nemáš plné gate?**

*Nisi valjda **napunio gaće?***

Na primjeru ovog frazema odmah možemo uočiti sličnosti s hrvatskim jezikom. Slovački i hrvatski jezik dijele mnoštvo sličnih frazema, pa je zato odmah bilo jasno da je značenje ovog: *bojati se*. Međutim, osim samog značenja, kod prevođenja frazema bitno je i podudaranje u stilu. Tako bi, primjerice, prijevod poput *Nisi se valjda skamenio od straha?* ovdje bio neprikladan, budući da se radi o situaciji u kojoj kolega prijateljski zadirkuje mladog Donča.

Odlučili smo, dakle, pronaći frazem koji i stilski odgovara onom u izvornom tekstu. Prilikom odabira odgovarajućeg hrvatskog frazema naišli smo na više mogućih opcija. U Bazi frazema hrvatskog jezika⁸ pronašli smo: *imati pune gaće, napuniti gaće, napuniti gaće od straha te tresu se /komu/ gaće*. Prva varijanta bila bi i doslovan prijevod izvornog teksta, no odlučili smo se za drugu opciju za koju smatramo da je više u duhu hrvatskog jezika.

Všetci su po dedovom zmiznutí **ako mechom ovalení.**

*Nakon djedovog nestanka, svi **kao da su otupjeli.***

Izraz *ako mechom ovalení* ili *ako mechom udretý* u doslovnom prijevodu znači *kao vrećom udaren*, a odnosi se na stanje ošamućenosti, omamljenosti. Prema sljedećoj rečenici „Sedia a smutne pozerajú pred seba“, daje se zaključiti kako je autor tim frazedom htio dočarati bezvoljnost i inertnost likova. U hrvatskom jeziku ne postoji takav identičan frazem, no možemo ga povezati s izrazom *kao vlakom pregažen*, koji se, međutim, prvenstveno odnosi na fizičko stanje, odnosno na umor, iscrpljenost i nemoć. Budući da se u ovom kontekstu fokus više stavlja na emocionalno stanje likova, odlučili smo se za frazem *kao da su otupjeli*.

⁸ Dostupno na: <http://frazemi.ihjj.hr/search/?q=ga%C4%87e> (pristup 16.07.22.)

Nikde nebolo ani živáčka.

Nigdje nije bilo ni žive duše.

Ponovo se javlja frazem prisutan i vrlo često korišten u oba jezika, tako da u ovom slučaju nismo imali nedoumica kako ga prevesti. Značenje ovog frazema jest „nema nikoga, pusto je“. U Bazi frazema hrvatskog jezika pronašli smo frazeme *nigdje ni živa stvora* te *nigdje ni žive duše*. Odlučili smo se za potonji, budući da se on i najčešće koristi te stilski najviše odgovara izvorniku.

5.2.4 Problem lažnih parova

Termin *faux amis*, odnosno *lažni parovi* ili *lažni prijatelji*, prvi put je upotrijebljen 1928. godine za „etimološki i izrazno podudarne riječi dvaju jezika koje imaju različita značenja“ (Ljubičić 2011: 39). Iako se u početku taj naziv koristio samo za potpuno različite parove riječi u semantičkom smislu, Grčević (2020: 9) ih dijeli prema semantičkoj i izražajnoj razini riječi, pa tako lažni parovi mogu biti potpuni ili djelomični. Budući da su se hrvatski i slovački jezik razvijali pod brojnim zajedničkim jezičnim utjecajima, ne čudi stoga da dijele mnoge iste ili slične riječi, koje su ponekad jednakog značenja, ponekad djelomično jednakog, a u nekim slučajevima i potpuno različitog značenja.

Navest ćemo i analizirati nekoliko primjera lažnih prijatelja s kojima smo se sreli prilikom prevođenja. Definicije hrvatskih leksema preuzete su s Hrvatskog jezičnog portala, a značenja slovačkih leksema s Rječničkog portala Instituta za jezikoslovlje L. Štúra SAV.

SK: **rampa** = povišeno mjesto za istovar i utovar robe (KSSJ 2003)

HR: **rampa** = pregrada na prijelazima i ulazima koja se spušta radi zaustavljanja i diže radi prolaza vozila i ljudi; uzdignut kolni ili pješački prilaz zgradama

Starec s námahou zloží vrece ba ústie šmykne a zlomený vo dvoje si sadne na **rampu**.

*Starac s naporom odloži vreću na traku te rastrgan sjedne na **plato**.*

Ova riječ zadala nam je mnogo nedoumica prilikom prevođenja. Riječ je o potpuno lažnom paru, te je bilo iznimno važno da hrvatski prijevod bude jasan, posebice jer je to naziv čitavog jednog poglavlja te označava radno mjesto glavnog lika. Mladi Donč radi u staklarni te je pozicioniran na povišenoj površini, gdje istovaruje vreće sa staklenim prahom s dolazećih vagona. Odmah nam je postalo jasno da se ovdje na radi o našoj inačici *rampe*, te smo morali krenuti u potragu za odgovarajućim ekvivalentom. Prvo smo se odlučili za leksem *platforma*. Ta riječ također ima više definicija, od kojih je prva „ravna povišena površina”, te nam se zato činila kao prikladan izbor za prijevod. Međutim, budući da, u pripovijetci, likovi uskaču i iskaču s vlaka te se u izvorniku spominje riječ *plošinka*, zaključili smo da bi i ovdje prikladan leksem bio *platforma*, koja još označava ulazni, vanjski prostor u željezničkom vagonu ili tramvaju. Morali smo se, dakle, ponovo vratiti na prijevod riječi *rampa*, te smo konačno došli do rješenja: *plato* (ravna površina vozila za smještaj tereta koji se prevozi, npr. plato vagona).

SK: **bitka** = tuča, okršaj; vojn. bitka (KSSJ 2003)

HR: **bitka** = oružani sukob jakih vojnih snaga ili oružanih snaga u cjelini čiji ishod presudno utječe na ishod rata ili jedne njegove etape

Končí sa to záchvatom zúrivosti a neraz aj **bitkou**.

To završava napadajem bijesa, a nerijetko i tučom.

Ovdje je riječ o djelomično lažnom paru, budući da u slovačkom jeziku *bitka* primarno označava fizički sukob, no može se odnositi i na oružane vojne sukobe, dok je u hrvatskom jeziku upravo to primarna definicija te riječi. U ovom kontekstu, riječ *bitka* u izvornom tekstu svakako ne označava vojni sukob, već svađu i fizički sukob između dvaju člana obitelji, te smo se zato odlučili za leksem *tuča*.

SK: **ušúl'at'** = izraditi motanjem, oblikovati (KSSJ 2003)

HR: **ušuljati se** = krišom se uvući, kradom ući

Odloži lopatu a mozoľnatou rukou si **ušúľa** cigaretu.

*Odloži lopatu i Œuljevitom rukom **smota** cigaretu.*

Ponovo je riječ o potpuno laŒnom paru, vrlo zanimljivom jer su riječi vrlo slične forme, no potpuno različitog značenja. Glagol *ušúľat'* odnosi se na čin motanja, odnosno valjanja (npr. smotati cigaretu, zarolati tijesto), dok u hrvatskom jeziku povratni glagol *ušuljati se* označava ulazak u neki prostor na neprimjetan i tih način.

5.2.5 Ostali problematični leksemi

U zadnjem dijelu leksičke razine prijevodne analize, prokomentirat ćemo nekoliko leksema koji su nam zadali mnogo nedoumica i dilema prilikom prevođenja, no koji ne pripadaju ni jednoj od prethodnih kategorija.

Pánboh daj zdravia!

Dao Bog zdravlja!

Fraze s kršćanskim elementima učestale su u oba jezika s obzirom na zajedničku vjeroispovijest. U ovom slučaju riječ je o zastarjelom pozdravu, s doslovnim značenjem „Gospodine BoŒe, daj zdravlja“. IstraŒujući hrvatske pozdrave s vjerskom komponentom, pronašli smo mnogo različitih varijanta. Posebno smo zanimljive pozdrave pronašli u komentarima jednog novinskog članka⁹, poput „Bog daj sreću“ i „Bogdaj“, na što je odgovor „Bogdaj, Bog“. Budući da se radi o izrazima tipičnim za kajkavsko narječje, ponovno smo se odlučili za standardni oblik Dao Bog Zdravlja, koji ionako najbolje odgovara frazi izvornog teksta.

⁹ <https://www.vecernji.hr/lifestyle/svi-koristimo-neku-verziju-pozdrava-bok-no-znate-li-sto-on-govori-o-vama-1277244/komentari> (pristup 03.07.2022.)

Ako račite, ako len račite, – žiari št'astím **hlucháň**.

*Kako želite, sve kako želite, – pršti od sreće **starac**.*

Prilikom čitanja pripovijetke, kad smo naišli na leksem *hlucháň*, odmah je bilo jasno njegovo značenje te nismo ni pomislili da bi nam isti kasnije mogao prouzročiti probleme. Međutim, tijekom prevođenja zatekla nas je činjenica da u hrvatskom jeziku ne postoji termin koji bi u potpunosti mogao odgovarati tom izrazu. Riječ *hlucháň* potječe od pridjeva *hluchý*, odnosno *gluh*, te nosi značenje „gluhi čovjek“, a odnosi se uglavnom na stare osobe, kao i u ovom konkretnom primjeru. Naravno, izraz ima negativnu konotaciju, odnosno riječ je o pejorativnom imenovanju osobe, što Pišćanek vrlo često koristi u svojim djelima.

Našli smo se, dakle, u nedoumici kako prevesti ovaj leksem, s obzirom da u hrvatskom jeziku ne postoji takav izraz. Pokušali smo pronaći neki drugi pejorativni termin kojim se označava stara osoba, te smo pronašli nekoliko izraza, poput *starkelja*, *bradonja*, pa čak i *stari prdonja*¹⁰. Prva dva izraza nam jednostavno stilski nisu odgovarala izvornom tekstu, dok smo za treći izraz, iako bi se uklopio u Pišćankov stil pisanja, ipak odlučili da zvuči pregrubo. Također, na području Dalmacije može se čuti i pogrđni izraz *gluvo*, no tu bismo ponovo došli do problema s korištenjem dijalekta u prijevodu.

Zato smo se odlučili za neutralni, standardni izraz *starac*.

A keď ich **kl'ukojeb** omrzí, nakreslím nové obrázky, lepšie!

*A ako im se ove sličice na **jeboskopu** ne sviđaju, naslikat ću nove, bolje!*

Ovaj leksem prouzročio nam je daleko najviše nedoumica prilikom prevođenja. Riječ je o Pišćankovom vlastitom neologizmu erotske konotacije, koji je također i naslov šestog poglavlja ove pripovijetke. Mladi Donč ulazi u bife koji je na rubu propasti, gdje ga prodavač dočekuje na izrazito srdačan način s ciljem da mu dovede još mušterija. Prodavač ga odvede u drugu prostoriju te mu pokazuje svoj izum: naprava koju čini disk postavljen na veliki stalak, opremljen cijevi i

¹⁰ <https://www.kontekst.io/hrvatski/starkelja> (pristup 04.09.2022.)

ručkom. Na disku se nalaze razne sličice erotskog sadržaja koje se, vrtnjom ručke, izmjenjuju te se tako dobiva iluzija da se likovi na sličicama pomiču.

Piš'aneK ovu napravu naziva *klukojeb*, što je složenica dviju riječi – imenica *kluka*, odnosno *ručka* te glagol *jebať*, vulgarizam prisutan i u hrvatskom jeziku, sa značenjem „imati spolni odnos“. S obzirom da je riječ *ručka* sastavni dio ove složenice, prvo smo se odlučili za doslovni prijevod *ručkojeb*. Međutim, nakon detaljnijeg promišljanja shvatili smo da bi takva riječ bila pomalo nejasna te čitatelji možda ne bi odmah shvatili njeno značenje. Sljedeća ideja bila je riječ *jebomat*, koja nam se učinila prikladnom budući da je riječ o nekoj vrsti automata. Međutim, istraživanjem te riječi na internetu naišli smo na razna značenja, poput: bankomat¹¹, samoposlužni aparat koji prodaje energetska piće „Jeb“¹², te osoba koja vrlo često prakticira seks¹³. Budući da se ta riječ očito koristi proizvoljno te ima mnoga značenja, odlučili smo se radije pronaći neko drugo rješenje. Tad smo došli do ideje za koju smo se na kraju i konačno odlučili. Iako smo i ovu riječ pronašli u sklopu jednog foruma, u kontekstu horoskopa¹⁴, ipak smo zaključili da ona najbolje odgovara samom konceptu te naprave. Budući da je naprava zamišljena na način da se oko prisloni na cijev te se, vrteći ručku, sličice izmjenjuju, primijetili smo da i kaleidoskop ima vrlo sličan koncept, odnosno također je riječ o napravi s optičkom iluzijom temeljenoj na rotiranju. Iz tog razloga odlučili smo se za sufiks *skop*, dok smo morfem *jeb* ostavili kao prefiks te dodali interfiks *-o-*, i time dobili izraz *jeboskop*.

5.3 Gramatička razina prijevodne analize

Gramatička razina prijevodne analize dijeli se na morfološku i sintaktičku (Ivir 1978: 143) te smo ju tako podijelili i u ovom radu.

5.3.1 Morfološka razina

¹¹ <https://vukajlija.com/jebomat> (pristup 04.09.2022.)

¹² <https://twitter.com/jackiewiczrafal/status/1187382862867238912> (pristup 04.09.2022.)

¹³ <https://www.forum.hr/showthread.php?t=1070149&page=4> (pristup 04.09.2022.)

¹⁴ <http://www.forum.hr/showthread.php?t=280442&page=179> (pristup 04.09.2022.)

Na morfološkoj razini najviše ćemo se fokusirati na tzv. transpoziciju, odnosno na „prebacivanje jedne gramatičke jedinice izvornoga jezika u neku drugu gramatičku jedinicu u jeziku-cilju (ne istu po obliku, nazivu ili dijelu značenja)“ (Ivir 1978: 146). To znači da se u procesu prevođenja promijeni vrsta riječi, padež, rod, broj itd. kako bi se prijevod prilagodio ciljnom jeziku.

Otec ticho **vojdú** do komôrky a **zatrású** ním.

Otac tiho **uđe** u sobicu i **protrese** ga.

Pišťankov pripovjedač na ironičan način koristi treće lice množine, odnosno plural poštovanja, kad govori o ocu Mladog Donča. To je zastarjeli način kojim se iskazuje poštovanje i uvažavanje prema određenoj osobi, a kako je otac Mladog Donča alkoholičar koji po cijele dane besposličari, jasno je da je cilj takvog obraćanja parodija.

Budući da je ironija tako snažno stilsko sredstvo Petera Pišťanka te daje posebnu vrijednost samom tekstu, nije bilo lako odlučiti hoćemo li i u prijevodu ostaviti plural poštovanja ili ne. Međutim, s obzirom da se takav oblik u Hrvatskoj danas može čuti još vrlo rijetko, i to isključivo kod starije populacije, odlučili smo se za standardno treće lice jednine kako bi prijevod bio što suvremeniji i „pitkiji“.

Ja som tu **pánom!**

Ja sam tu glavni!

Ova transpozicija zanimljiva je iz dva aspekta. Počnimo od same promjene vrste riječi iz izvornog u ciljni jezik: dok u izvorniku stoji imenica *pán* (gospodin, gospodar), u ciljnom jeziku odlučili smo se za pridjev *glavni*. Lik koji to govori voditelj je radnika u kotlovnici te svoju moć želi pokazati Mladom Donču. Uzimajući to u obzir, prijevod „Ja sam tu gospodar“ djeluje neprirodno i usiljeno, ne odgovara duhu hrvatskog jezika, te smo se iz tog razloga odlučili za riječ *glavni*, za koji smo zaključili da najbolje odgovara danom kontekstu.

S druge strane, da smo se, pak, odlučili zadržati imenicu *gospodar*, ona bi ostala u nominativu („Ja sam tu gospodar“), dok je u izvornom tekstu upotrijebljen instrumental („Ja sam tu gospodarom“), koji je u slovačkom jeziku uobičajen uz glagol *biti*.

Ani **riaditeľ**a by som nechcel robiť.

Ne bih htio biti čak ni direktor.

U ovom slučaju, prilikom prevođenja se ponovo odvija promjena padeža. Dok je u izvorniku riječ o niječnom genitivu, u prijevodu imamo nominativ. Ne možemo se, međutim, ne osvrnuti i na samu konstrukciju rečenice u izvornom tekstu. Kad bismo rečenicu doslovno preveli, izgledala bi ovako: „Ne bih htio raditi čak ni direktora“. Zanimljivo je kako u hrvatskom jeziku takva rečenica nema smisla, no u slovačkom je potpuno prihvatljiva. Glagol *raditi* u slovačkom, ali i u mnogim drugim jezicima, može nositi i značenje *biti*, odnosno *raditi kao* [x]. Tako, primjerice, ni u talijanskom jeziku nije neobična sintagma poput „fare la maestra“, koja u doslovnom prijevodu znači „raditi učiteljicu“, no zapravo nosi značenje „biti učiteljica“.

U izvornom tekstu mogao se iskoristiti i oblik „Nechcel by som byť ani riaditeľom.“, no ponovo bi došlo do transpozicije jer bi se, kao i u prethodnom primjeru, dogodio prijelaz iz instrumentala u nominativ.

5.3.2 Sintaktička razina

Na sintaktičkoj razini analiziramo razlike u sintaksi, to jest razlike u gramatičkim konstrukcijama (sintagme, rečenice) između izvornog i ciljnog jezika. U nastavku slijedi nekoliko primjera takvih razlika, te analiza promjena koje su se odvale pri njihovom prevođenju:

Mladý Donč sa do diskusie nezapojí.

Mladi Donč se ne uključuje u raspravu.

Robotu nestihneš!

Nećeš stići na posao!

U tekstu smo se više puta susreli s rečenicama u kojima je predikat na posljednjem mjestu, što nije neuobičajeno za slovački jezik. U hrvatskom jeziku, pak, rečenica „Na posao nećeš stići.“ djelovala bi umjetno, posebice s obzirom da je riječ o proznom tekstu kojim prevladava razgovorni jezik te, konkretno, o dijalogu između oca i sina. Iz tog razloga, predikat smo pomakli za jedno mjesto unaprijed.

Najmä strach z naskakovania na rútiaci sa vlak a potom zasa z vyskakovania pri fabrike mu rozbúši srdce.

Posebno se boji uskakanja na jureći vlak, kao i iskakanja s vlaka kod tvornice, zbog čega mu srce počne divljački lupati.

Pri prijevodu ove rečenice, zbog prilagodbe ciljnom jeziku, prilikom prijevoda promijenjen je subjekt. Dok je u izvornom tekstu subjekt *strah*, u prijevodu na ciljni jezik odlučili smo se za neizrečeni subjekt koji se odnosi na mladog Donča.

Svoren sa vráti pred šiestou. Je opitý. Ukáže Ľudevitovi, kde treba poupratovať.

Svoren se, pijan, vrati nešto prije 18 sati te pokaže Ljudevitu gdje treba oprati.

Ťažko sa rozkašľe. Posunkom vyzve mladého Dôňča.

Teško se zakašlje te gestom pozove mladog Donča.

Pod železničným násypom v doline sa mladý Dôňč stretne s chlapmi z dediny i z okolitých lazov. Tiež robia v sklárni.

Pod željezničkim nasipom u dolini mladi Donč sretne se s momcima iz sela i okolnih mjesta, koji također rade u staklarni.

U pripovijetci smo također primijetili mnoštvo rascjepkanih rečenica, čime se postiže određena ritmičnost u tekstu. Međutim, prilikom prevođenja zaključili smo da, kad bismo ostavili takvu strukturu rečenica i u izvorniku, rezultat bi ponovo bio umjetan i izgubila bi se tečnost izražaja. Iz tog razloga odlučili smo pojedine rascjepkane rečenice spojiti u jednu.

U prvom primjeru, u izvornom su tekstu dvije jednostavne rečenice te jedna mjesna rečenica. Rečenicu „Je opilý.“ lišili smo kopule te smo time u prijevodu dobili atribut *pijan*. Mjesnu rečenicu „Ukáže Ľudevítovi, kde treba poupratovať.“ pripojili smo prethodnoj sastavnim veznikom *te*, i na taj način smo u ciljnom jeziku ove tri rečenice spojili u jednu nezavisnosloženu.

U drugom su primjeru dvije jednostavne rečenice koje smo prilikom prijevoda također sveli na jednu, nezavisnosloženu sastavnu rečenicu.

U trećem smo primjeru također dvije jednostavne rečenice spojili u jednu, zavisnosloženu atributnu rečenicu.

Na sintaktičkoj razini također analiziramo prijevode upitnih rečenica. Sesar (2018: 49) razlikuje totalna, detaljna i retorička pitanja. Totalna pitanja sadrže odgovor koji samo treba potvrditi ili zaniijekati te se takva pitanja od izjavnih rečenica razlikuju uzlaznom završnom intonacijom. Takav se oblik pitanja u slovačkom jeziku koristi više nego u hrvatskom, gdje se umjesto njega češće koristi upitna čestica *li* te silazna intonacija.

Čo myslíš, pritiahne to ľudí?

Što misliš, hoće li to privući ljude?

Kúpil si?

Jesi kupio?

A vi ste už v Meste boli?

A vi ste već bili u Gradu?

U prvom primjeru u izvornom tekstu stoji totalno pitanje. Kad bismo se u prijevodu također odlučili za totalno pitanje, zvučalo bi ovako: „Što misliš, privuče to ljude?“, što, iako je u stilu razgovornog jezika, ne zvuči prirodno i u duhu hrvatskog jezika, te smo se iz tog razloga odlučili za oblik s upitnom česticom *li*.

U drugom primjeru se također nismo odlučili za totalno pitanje u prijevodu, no izbacili smo česticu *li* kako bismo zadržali stil razgovornog jezika.

U trećem smo se primjeru odlučili za totalno pitanje i u ciljnom tekstu. Razmotrili smo i opciju s upitnom česticom *li*, „Jeste li vi već bili u Gradu?“, koja bi se također dobro uklopila, no zaključili smo da totalno pitanje bolje odgovara stilu komunikacije u izvornom tekstu.

Retorička pitanja mogu se službeno svrstati u pitanja, no po značenju su u stvari stilski, odnosno emocionalno obilježene tvrdnje. U pisanom obliku, osim upitnika se ponekad dodaje i uskličnik.

Doma si! Kde inde?

Doma si! Gdje drugdje?

Vari chceš, aby ťa do Mesta zaviezlo?

Ne želiš valjda da te odveze do Grada?

6. Zaključak

Peter Pišťanek bio je jedan od najznačajnijih slovačkih književnika 90-ih godina dvadesetog stoljeća. Pišťankova netipična pozadina te brojni poslovi kojima se bavio prije svog književnog debija 1991. godine ostavili su velik trag na njegova djela, poput trilogije *Rivers of Babylon* te pripovijetke *Mladý Dónč*. Najznačajniji elementi Pišťankova stila pisanja svakako je karakterizacija likova, koji su uglavnom smješteni na marginama društvenog života, a u skladu s time također i razgovorni jezik, žargon te vulgarizmi.

Prijevod ove pripovijetke pokazao se doista izazovnim, ponajviše upravo zbog razgovornog jezika kojim se Pišťanek koristio, pa smo tako često imali nedoumice prilikom prevođenja pojedinih vulgarizama, pa čak i neologizama erotske konotacije. Cilj ovog rada bio je, dakle, ukazati na te izazove te ponuditi rješenja do kojih smo došli uz pomoć raznih rječnika, gramatika i članaka, a također i potaknuti na razmišljanje kako prevesti i prilagoditi određene termine, sintagme i konstrukcije.

Samu analizu prijevoda podijelili smo na fonološku i grafološko-ortografsku, leksičku te gramatičku razinu. Dok smo na fonološkoj, grafološko-ortografskoj i gramatičkoj razini ukazali na mnoge promjene i prilagodbe koje su se odvale prilikom prijevoda, leksička razina pokazala nam se najzanimljivijom upravo iz razloga što smo se s većinom poteškoća i nedoumica sreli prilikom prijevoda određenih leksema. Tako smo unutar te razine posebnu pozornost obratili na prevođenje razgovornog jezika, strukovnih termina, frazema te na „lažne prijatelje“ u slovačkom i hrvatskom jeziku.

Na početku pisanja ovog rada, krenuli smo s pretpostavkom da će nam u prijevodu najviše problema zadati razgovorni jezik, odnosno kako ga što bolje prilagoditi ciljnom jeziku. No, iako smo i s njime imali zaista mnogo nedoumica – koji dijalekt odabrati, kako prevesti određene vulgarizme itd. – iznenadila nas je zapravo količina tehničkih, odnosno stručnih izraza vezanih uz rad u tvornici, koji su nam se na kraju pokazali najtežima za prevesti. Zaključili smo da ponekad objašnjenje pojedinih stranih pojmova i koncepata ne možemo pronaći ni u rječnicima, pa čak ni u beskrajnom prostranstvu interneta, već je potrebna pomoć izvornih govornika. S jedne strane se to možda čini nedovoljno napredno za današnje vrijeme, no s druge strane, ova činjenica potvrđuje da će za prevođenje uvijek biti potrebni ljudi.

7. Literatura

Primarna literatura:

Pišťanek, Peter, *Mladý Dónč*, Bratislava, Slovart, 2008.

Sekundarna literatura:

Anić, Vladimir; Silić, Josip, *Pravopis hrvatskoga jezika*, Zagreb, Školska knjiga, 2001.

Baker, Mona, *In Other Words: A Coursebook on Translation. Third Edition*, New York, Routledge, 2018.

Čúzy, Ladislav i sur., *Panoráma slovenskej literatúry III: Literárne dejiny od roku 1945 po súčasnosť*, Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006.

Darovec, Peter, *On, Pišťanek*, Bratislava, Literárne informačné centrum, 2020.

Eco, Umberto, *Dire quasi la stessa cosa: Esperienze di traduzione*, Milano, Bompiani, 2003.

Grčević, Martina, *Lažni prijatelji: rječnik hrvatsko-slovačkih međujezičnih homonima*, Zagreb, Filozofski fakultet u Zagrebu FF Press, 2020.

Ivančić, Barbara, *Manuale del traduttore*, Milano, Editrice Bibliografica, 2016.

Ivir, Vladimir, *Teorija i tehnika prevođenja: Udžbenik za I i II god. pozivnouslymerenog obrazovanja i vaspitanja srednjeg stupnja prevodilačke struke*, Sremski Karlovci, Centar “Karlovačka gimnazija” Sremski Karlovci, 1978.

Ivir, Vladimir, *Teorija i tehnika prevođenja: Udžbenik za III. i IV. god. pozivnouslymerenog obrazovanja i vaspitanja srednjeg stupnja prevodilačke struke*, Sremski Karlovci, Centar “Karlovačka gimnazija” Sremski Karlovci, 1978.

Katičić, Radoslav, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: Nakladni zavod Globus, 2002.

Knappová, Miloslava, *K překládání osobních jmen*, Naše řeč 66 (4), 1983., str. 169–173. Dostupno na: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=6399> (29.06.2022.)

- Kursar, Maria; Sesar, Dubravka, *Slovačko-hrvatski i hrvatsko-slovački praktični rječnik s gramatikom*, Zagreb, Školska knjiga, 2005.
- Levý, Jiří, *The Art of Translation*, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, 2011.
- Ljubičić, Maslina, *Posuđenice i lažni parovi: Hrvatski, talijanski i jezično posredovanje*, Zagreb, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu FF-press, 2011.
- Nergaard, Siri, *La teoria della traduzione nella storia*, Milano, Bompiani, 2013.
- Ondrejovič Slavomir, *Pravidlá slovenského pravopisu*, Bratislava, Veda Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2000.
- Pavlovič, Jozef, *Syntax slovenského jazyka I*, Trnava, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2012.
- Pavlovič, Jozef, *Syntax slovenského jazyka II*, Trnava, Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity, 2012.
- Pavlovič, Nataša, *Uvod u teorije prevođenja*, Zagreb, Leykam international, 2015.
- Pym, Anthony, *Exploring Translation Theories. Second edition*, New York, Routledge, 2014.
- Salmon, Laura, *Teoria della traduzione*, Milano, Franco Angeli, 2017.
- Sesar, Dubravka, *Pregled slovačke sintakse*, Zagreb, FF press, 2018.
- Silić, Josip; Pranjković, Ivo, *Gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb, Školska knjiga, 2005.
- Sedlák, Imrich i sur., *Dejiny slovenskej literatúry II*, Martin, Matica slovenská, 2009.
- Tončić, Dijana, *Razgovorni stil hrvatskoga standardnog jezika u govoru i pismu*, Pula, Filozofski fakultet Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, 2015. Dostupno na: <https://repozitorij.unipu.hr/islandora/object/unipu%3A374/datastream/PDF/view> (04.09.2022.)
- Vidović Bolt, Ivana, Frazemi – prevoditeljski kamen spoticanja, *Slavofraz 2018.: Frazeologija, učenje i poučavanje*, Filozofski fakultet Sveučilište u Rijeci, 2018., str. 345–360. Dostupno na: http://izdavastvo.ffri.hr/wp-content/uploads/2019/06/Slavofraz-2018_FINAL.pdf (30.06.2022.)

Internetski izvori:

<https://www.litcentrum.sk/autor/peter-pistanek/>

<https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>

<https://slovník.juls.savba.sk/>

<https://slovník.aktuality.sk/>

<https://www.vecernji.hr/lifestyle/svi-koristimo-neku-verziju-pozdrava-bok-no-znate-li-sto-on-govori-o-vama-1277244/komentari>

<https://www.kontekst.io/>

<https://vukajlija.com/jebomat>

<https://twitter.com/jackiewiczrafal/status/1187382862867238912>

<https://www.forum.hr/showthread.php?t=1070149&page=4>

<http://www.forum.hr/showthread.php?t=280442&page=179>

Kratice:

HJP – Hrvatski jezični portal, <https://hjp.znanje.hr/>

Kratice rječnika u sklopu Rječničkog portala Instituta za jezikoslovlje L. Štúra SAV
(<https://slovník.juls.savba.sk/>):

KSSJ – Krátky slovník slovenského jazyka

SCS – Slovník cudzích slov (akademický)

SSS – Synonymický slovník slovenčiny

SSSJ – Slovník súčasného slovenského jazyka